

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Maria-Elisabet Jürgens

**NÕUKOGUDE VÕIMU MÕJU EESTI KIRIKUTELE
JA KRISTLASTELE: TARTU SALEMI KOGUDUSE
NÄITEL 1944-1990**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Alar Kilp, PhD

Tartu 2020

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite seisukohad, ning kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Maria-Elisabet Jürgens 17.05.2020 /töö autori allkiri/

Kaitsmine toimub/kuupäev//aadress/
auditooriumis/number/.

Retsensent: /nimi/ /amet/

kell/kellaaeg/

(...../teaduskraad/)

Lühikokkuvõte

Seoses Nõukogude võimu riigikorraga, kehtestati Eestis koguduste elu korraldamiseks uus juhend, mille tõttu suleti ja ühendati kogudusi, seati piiranguid koguduse elu toimumiseks. Antud uurimistöö eesmärk on uurida, millisel määral, mis vormide, sanktsioonidega Nõukogude võimu okupatsioon Eestis mõjutas Tartu Salemi kiriku tegevust ning uurida Nõukogude okupatsiooni mõju Tartu Salemi koguduse liikmetele, kas ja millisel määral sekkuti usklike eraellu.

Autor viis läbi kolm intervjuud, milles osales neli uuritaval perioodil aktiivset koguduse liiget. Lisaks kasutati uurimistöös Tartu Salemi baptistikoguduse arhiivimaterjale. Töös on kasutatud kvalitatiivset analüüsi.

Uurimistöö tulemusena jõudis autor järeldusele, et Nõukogude võimu mõju Eesti kogudustele ja kristlastele oli märkimisväärne ning tekitas probleeme, ebamugavusi ning piiras usuvabadust. Kirikuid suleti ja liideti, kehtestati piirangud usu levitamisele, usuürituste korraldamisele, ristimisele ja palju muud. Usklike jälgiti ebaseaduslikult, koheldi koolis ja töökohatel kehvemini kui teisi, näiteks läbi mõnitamise. Siiski mõeldakse tänasel päeval antud perioodile tagasi kui põnevale ja kokkuhoidvale ajale koguduses.

Sisukord

Sissejuhatus	6
1 Metoodika	8
1.1 Meetodi valik	8
1.2 Andmete kogumine ja valim	9
1.3 Andmete analüüs	10
2 Salemi kogudus ENSV kirikupoliitika väljal	12
2.1 Ümberkorraldused kogudustes	12
2.2 Muudatused koguduste siseelus	12
2.3 Kirikute sulgemine ja ühendamine	14
2.4 Tartu koguduste liitmise katse	16
2.5 Repressioonid	16
2.6 Koguduste aruandlus	18
2.7 Kontroll noorte kaasatuse üle koguduses	18
2.8 Propaganda töökohtadel	19
3 Üksikjuhtumite tulemused	20
3.1 Võimu surve ja sanktsioneerimine	20
3.1.1 Töökohal	20
3.1.2 Koolis	20
3.2 Võimu poolt jälgimine	22
3.3 Keelatud ja lubatud	22
3.4 Vastupanutegevus	22
3.5 Võimu surve läbi ühiskonna	24
4 Protokolliraamatute tulemused	25
4.1 Koguduse asjaajamine	25
4.2 Koguduse liitmise katse	26
4.3 Tööharude sissekanded	26
4.4 Noorte ristimine ja õnnistamine kogudusse	26
5 Koondanalüüs	27
5.1 Muudatused koguduses	27
5.1.1 Koguduste liitmine 1946	27
5.1.2 Koguduste liitmine 1962	28
5.1.3 Piirangud kogudusele	29
5.2 Koguduse töö avalikult ja varjatult	29
5.2.1 Kokkuhoidev avalik hoolekandetöö	29
5.2.2 Kokkuhoidev varjatud laste- ja noortetöö	29
5.3 Usklikele surve avaldamine	31

5.3.1 Haridustee survestamine	31
5.3.2 Survestamine töökohal	32
5.3.3 Usklike varjatud jälgimine	33
6 Kokkuvõte	34
7 Kasutatud kirjandus	36
Lisad	38
Lisa 1 Tartu Salemi EKB koguduse Nõukogu protokollide väljavõtted	38
Lisa 2 I intervjuu: Jaanus Jürgens (sündinud 1966)	44
Lisa 3 II intervjuu: Viive ja Toomas Jürgens (sündinud 1943)	53
Lisa 4 III Intervjuu: Aime Järv (sündinud 1940)	56
Summary	58

Sissejuhatus

Nõukogude riigis oli näilik usuvabadus, kuigi riik väitis, et usk on eraasi ning riik ei tegele usuühingutega, usuvabadus on täielik, sealjuures ateistiks olemine on sotsialistlikule inimesele õige (Remmel 2011, lk 21). Seoses riigis valitseva kommunistliku parteiga, kelle religioonipoliitika seisnes usu mitte eraasjaks tegemises, tähendas usuvabadus põhimõtteliselt mitte midagi (Remmel 2011, lk 21). Vastavalt Nõukogude okupatsiooni ENSV Rahvakomissaride Nõukogule 5.7.1945 kehtestati Eestis “Usuühingute tegevuse korraldamise ajutine juhend”, mille kohaselt võeti arvele kõik vaimulikud ja kirikud, mille tõttu jäid ilma ametlikust tegutsemisloast nii mõnedki kogudused ning abikogudused (Eesti Evangeelne Luteri kirik). Uue usuühingute tegutsemise juhendi vastuvõtmise tõttu toimus muidki muudatusi Eesti koguduste elus, üldiselt olid need muutused, mis piirasid koguduse toimimist ning võisid ulatuda ka usklikke isiklikku ellu. Piirangute kehtestamisega alustati juba enne 1944. aastat ning läbi perioodi on piiranguid muudetud, juurde tekitatud, kuid enamikest meetmetest kaotati 1. jaanuarist 1990 (Remmel 2013, lk 66, 71).

Antud uurimistöö eesmärk on uurida, millisel määral, mis vormide, sanktsioonidega Nõukogude võimu okupatsioon Eestis mõjutas Tartu Salemi kiriku tegevust ning kogutud informatsiooni põhjal teha üldistusi Eesti kogudustele. Teine uurimistöö eesmärk on uurida Nõukogude okupatsiooni võimu mõju Tartu Salemi koguduse liikmetele, kas ja millisel määral sekkuti usklike eraellu.

Autor peab oluliseks antud teema uurimist, sest Eesti koguduste olukorda ja usklikesse suhtumist nõukogude perioodil on uuritud, kuid on vähe kirja pandud. Suur osa uurimisest on võimalik teha just intervjuude põhjal, kuid kahjuks antud perioodil aktiivsed olnud koguduse liikmed on suures jaoks kõrges eas ning seetõttu tuleb uurimist teha võimalikult kiiresti ja palju. Vastasel juhul läheb osa ajaloost kaduma. Nõukogude periood oli koguduste jaoks keeruline, kuid huvitav ning ühendav aeg, mil

prooviti olla meelepärased riigivõimule, kuid samal ajal edasi kandes oma usu väärtusi ning selle läbi teha varjatud vastupanu tööd.

Antud uurimistöö on koostatud kvalitatiivse uurimustööna. Uurimistöös on kasutatud lisaks kirjandusele Tartu Salemi koguduse arhiivimaterjale ning intervjueeritud nelja inimest, kes olid uuritava perioodil Salemi koguduses aktiivsed. Kuigi kogutud informatsiooni põhjal ei ole tõene teha üldistusi kogu Eesti kirikutele ja kristlaskonnale, annab antud materjal hea ülevaate ühe koguduse tegevusest nõukogude perioodil. Selle põhjal võib teha üldistusi, kuid tuleb silmas pidada võimalikke erinevusi eri kogudustes ning inimestega.

Töö koosneb viiest suuremast osast. Esimeses osas on autor teinud ülevaate töö eesmärgist ja aktuaalsusest, toonud välja uurimisküsimused ning töö kirjutamise metoodika. Teises osas on tehtud ülevaade varasemalt uuritud koguduste olukorrast, millised oli muutused ehk empiiriline analüüs. See aitab luua tausta, et paremini mõista üksikjuhtumite ja arhiiviallikatest kogutud informatsiooni. Kolmandas ja neljandas osas on toodud välja vastavalt üksikjuhtumite ning protokolliraamatute tulemused. Viimane osa keskendub tulemuste koondanalüüsile ning järelduste tegemisele.

1 Metoodika

Bakalaureusetöö uurimisküsimusele leitakse vastus läbi juhtumianalüüsi meetodi. Juhtumianalüüsi teostatakse läbi empiirilise analüüsi, intervjuude (vt. Lisa 2; Lisa 3; Lisa 4) ja arhiiviallikate (vt. Lisa 1) analüüsi.

1.1 Meetodi valik

Seoses kitsa, spetsiifilise uurimistöö teemaga, leidis autor parimaks valikuks erinevate allika liikide ühendamise, tänu millele on uurimistöö sisu võimalikult erinevatest aspektidest vaadeldud. Bent Flyvbjergi eeskujul on antud tööd kirjutatud kui juhtumianalüüsi (*case study*) ehk keskendub ühe koguduse sündmustele, uurides seda süvitsi ning sellest näitest saab üldistavaid teadmisi kogu olukorra kohta (Flyvbjerg 2011, lk 301). Bent Flyvbjergi viie punkti kohaselt juhtumianalüüs keskendub “individuaalsel (inimene või kogukond) ühikul”, süvitsi uurimisel, arengufaktorite rõhutamisele, seosele keskkonnaga ning metodoloogiline valik võib olla variatiivne (Flyvbjerg 2011, lk 301). Antud töö üheks allikaliigiks on suuline ajalugu (*oral history*) läbi autori intervjuude. Suuline ajalugu kogub mälestusi ja isiklikke kommentaare ajalooliste asjaolude kohta läbi salvestatud intervjuude (Ritchie 2003, lk 19). Suuline ajalugu ei ole kõnede, pealtkuulamise, isiklike päevikute jm salvestus, vaid eeldab dialoogi intervjuueeritava ja intervjuueeriya vahel (Ritchie 2003, lk 19). Seoses antud teema delikaatsuse ning minevikus uurimisega, on ka intervjuude tegemine kohati raskendatud. Konflikt isiklike tunnete ja nõukogude aja avaliku mälu vahel võib mõnikord muuta vastajad sõna otseses mõttes sõnatuks, suutmatuks või tahtmatuks rääkida oma kogemustest, jättes küsitleja mõnikord täitma kõik narratiivis ilmnevad lüngad (Illich & Leinarte 2016, lk 93). Suulise ajaloo edukus sõltub osaliselt ka vastajate isiklikest oskustest ja võimetest tutvustada uurija kasutatavat narratiivi, samuti uurija valmisolekust ja võimest kuulda ning mõista räägitavat (Illich & Leinarte 2016, lk 93). Jutustamist kujundab endas väljakujunenud jutustamisviisi, sžžeevarustuse,

folkloori, kohalike keelekoodide, rahvuslike tavade, kultuuritraditsioonide tundmine ja mõistmine ning on oluline, et uurijal oleks sellest arusaamine transkribeeritud intervjuu andmete tõlgendamise etapis (Illich & Leinarte 2016, lk 93).

1.2 Andmete kogumine ja valim

Töö tugineb Salemi kiriku arhiivist leitavatele protokolliraamatutele ja koguduse liikmete tunnistustele. Selle põhjal on antud töös tegemist teostus-meetod arhiiviallikatega. Arhiiviallikatega töötamine on oluline, sest need sisaldavad informatsiooni muutmata kujul. Lisaks tugineb autor ka sarnasel teemal varasemalt kirjutatud raamatutel ja uurimustel. Varasemalt kirjapandud uuringute tulemuste, raamatute ja kirjutiste põhjal on võimalik luua konteksti mõistmiseks teoreetiline taust, mida seostatakse intervjuude ja protokolliraamatute informatsiooniga.

Lisaks olemasolevatele allikatele kogus autor läbi intervjuude lisamaterjali. Autor viis läbi kolm intervjuud (vt. Lisa 2; Lisa 3; Lisa 4), kus osales neli intervjuueeritavat. Intervjuudes osalesid kolm intervjuueeritavat, kes on käesoleva ajani Tartu Salemi koguduse liikmed ning üks intervjuueeritav, kes Tartu Salemi koguduse nimekirja enam ei kuulu, kuid liitus ja oli aktiivne Salemi koguduses uuritava perioodi ajal.

Intervjuueeritavad valiti aktiivsuse, kättesaadavuse ning valmisoleku intervjuud anda põhjal. Kogutud andmete põhjal on autori eesmärgiks kirjutada empiiriline analüüs ja kvalitatiivne sisuanalüüs.

Intervjuude küsimused olid koostatud vastavalt intervjuueeritavate taustale ning kogemusele uuritava perioodi ajal, mistõttu küsimused erinesid intervjuueedes. Vajadusel muutis autor intervjuu käigus küsimusi või lisas juurde suunavaid küsimusi intervjuueeritava vastuste põhjal parima võimaliku informatsiooni saamiseks.

1.3 Andmete analüüs

Andmete analüüs antud uurimistöös on läbi viidud vastavalt allika liigile. Uuritava nähtuse teooria analüüs on kirjutatud kvalitatiivse sisuanalüüsina. Koguduste tasandil on võetud Salemi kogudus üksikjuhtumiks ning koguduse sees on juhtumiteks üksikisikutega toimunu. Arhiiviallikate ja intervjuude analüüs viidi läbi empiirilise analüüsina, kasutades analüüsiviisideks eristusmeetodeid. Eristusmeetodi puhul on kasutatud andmete analüüsi stiili “lõhestamine, rühmitamine ja liimimine (seostamine)” (Harding & Whitehead 2013, lk 148). Sellist tüüpi lähenemisviisi üldine eesmärk on uurimisküsimusega seotud andmete aspektide kirjeldamine ja kontseptuaalne järjestamine (Harding & Whitehead 2013, lk 149). Lisaks on kasutatud “vaba-vormi” analüüsi, millel on kolm astet kodeerimiseks, millest kahte on kasutatud antud töös (Harding & Whitehead 2013, lk 149), antud töö puhul kolmas aste ei olnud töö aspektist oluline. Esiteks, materjali skaneerimine leidmaks uurimisküsimuse jaoks asjakohast informatsiooni ja selle kirjeldavaks koodiks liigitamine (Harding & Whitehead 2013, lk 149). Teiseks, koodide kategoriseerimine ehk loogiline grupeerimine (Harding & Whitehead 2013, lk 149).

Eristusmeetodi kategooriad üksikjuhtumite puhul:

- Võimu surve ja sanktsioneerimine
- Võimu poolt jälgimine
- Keelatud ja lubatud
- Vastupanutegevus
- Koguduse asjaajamine
- Tööharude tegevus.

Töö teooria on liigendatud ja annab ülevaate kirikupoliitika olukorrast, kus eristatakse kogudustes ja kogudustega seotud ümberkorraldusi ning muutuseid, sealhulgas käsitletakse koguduste sulgemisi, liitmisi ja nende põhjuseid, lisaks repressioone ja

nende rakendamist. Teooria all käsitletakse lühidalt ka koguduse aruandlust ja kontrolli kirikute üle. Lühike ülevaade tehakse ka propagandast töökohtadel ja vaimulike põrandaalusest vastupanu osutamisest.

2 Salemi kogudus ENSV kirikupoliitika väljal

Antud peatükk keskendub lühikesel uurimisel andmaks ülevaate Eesti koguduste ümberkorraldustele nii riiklikul toimimise tasandil kui ka koguduste siseelu korralduslikul tasandil. Antud peatükk analüüsib konteksti ja nõukogude režiimi vahendeid koguduse suhtes.

2.1 Ümberkorraldused kogudustes

Peale sõja lõppu 1945. aastal pidid kogudused kommunistliku riigi surve all liituma koguduste ühenduseks, mis allüksusena kuulus ka Nõukogude Liidu vabakogudusi ühendavasse organisatsiooni (Pilli 2007, lk 17). Selleks oli 1944. aasta oktoobris loodud Moskvas Nõukogude Liitu hõlmav Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Liit, hiljem sai selle nimeks EKB Üleliiduline Nõukogu, mille juurde kuulus ka “presiidium” ehk juhtorgan (Pilli 2007, lk 25). Koguduste ühenduseks liitusid priilased, baptistid, evangeeliumi kristlased ja nelipühilased (Pilli 2007, lk 14). Kuigi ei tohi jätta tähelepanuta nelja liitunud usuliikumise dünaamikat, sai loodud liidus, aga ka teistes teoloogiliste punktide ja koguduse mõistmise peamiseks lähenemisviisiks “traditsiooniline” baptistlik lähenemine (Pilli 2007, lk 14). Liidu nimeks Eestis sai Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Liit (EKBL) ning kuigi neid kutsuti baptistideks, siis esines kogudustes kõikide vabakoguduste praktikaid ja rõhuasetusi nii üldises spiritualiteedis, lauluvaras ja jutlustamises (Pilli 2007, lk 14).

2.2 Muudatused koguduste siseelus

Nagu mainitud, tõi sõjajärgne periood vabakoguduste jaoks palju uuendusi, mis tähendas oma elamisharjumuste ümber kohandamist nõukogude süsteemi järgi (Pilli 2007, lk 23). Sellega seoses tuli leida teoloogiline ühisosa, mis aitaks vabakoguduste liidus hoida traditsioone (Pilli 2007, lk 23). Ühisosa leidmine võttis aega ja esimene

selge võimalus leiti lühikeseks ajaks alles Hruštšovi poliitilise sula ajal (Pilli 2007, lk 23). Kuigi algselt oli Eesti Evangeeliumi Kristlaste-Baptistide Liit (EKBL) omaette liit, siis hiljem tuli see ühindada Üleliidulise Nõukoguga, mida juhiti Moskvast (Pilli 2007, lk 25). Liitude ühendamine tähendas suures osas otsustusõiguse kaotamist nii kohalikule vaimulikule juhtkonnale kui ka kogudustele (Pilli 2007, lk 25). See tähendas seda, et tuli endine suhtlus riigiga kohandada uue riigi tahtmiste ja soovidega, arvestada regulatsioonide ja kontrollidega, mis rakendati koguduse elule ja järelvalveorganitele aru anda (Pilli 2007, lk 26). Näiteks puudusid kogudustel juriidilise isiku õigused, jumalateenistuste pidamise kord oli ette kirjutatud, sealjuures tohtis jumalateenistusi pidada vaid ruumides, mis olid jumalateenistuste pidamiseks registreeritud, keelatud oli kõiksugune organiseeritud sotsiaaltöö, kursuste ja ekskursioonide korraldamine, väikegruppide tegevus ning ka lastetöö korraldamine ei olnud lubatud (Pilli 2007, lk 26).

1945. määrati ametisse Eestis usuasjade volinik Johannes Kivi, võimupiirid usuasjade volinikul olid mastaapsed (Pilli 2007, lk 26). Johannes Kivi esimeseks ülesandeks oli vaimulike kohta arve pidamine, koguduste registreerimine ja nende koguduste kooskäimiste kohtade arve pidamine (Pilli 2007, lk 26). Kuna volinikul olid võimupiirid suured, siis mõjutas voliniku tegutsemine ka suurel määral EKB Liidu tegevust, sealhulgas oli vaja ka luba kõikideks tegevusteks, nii väiksemateks kui ka suuremateks, näiteks kokkutulekud, kus sooviti pikendada EKB Liidu vaimulike ametitunnistusi (Pilli 2007, lk 26). Ka siseelu kogudustes oli usuasjade voliniku mõju all, näiteks sekkus volinik otseselt vaimulike ametisse seadmise käiku kogudustes ehk määras vaimulikke ise (ajutiseks) kohusetäitjaks (Pilli 2007, lk 26). Eesti vabakogudused pidid harjuma survega, et kohalikud võimud koos partei inimeste ja julgeolekustruktuuridega sekkusid usuasjadesse ja hoidsid silma peal usklikel (Pilli 2007, lk 26-27). Kuigi Eesti koguduste olukord võrreldes Venemaaga oli kergem ning baptistikogudustes arreteerimisähvardustest kaugemale ei mindud, trahviti siiski pastoreid, kes lubasid jumalateenistusel jutlustada inimesel, kes ei olnud registreeritud

ja volitatud koguduses jutlustama (Valk 2003, lk 20). Näide trahvimisest on Hiiuimaalt, Palade koguduse pastori näol, kes Läti külalisjutlustajal lubas jumalateenistusel jutlust pidada (Valk 2003, lk 20).

2.3 Kirikute sulgemine ja ühendamine

Koguduste sulgemisel ja ühendamisel oli kolm lainet, esimene aastatel 1945-1947, teine aastatel 1949-1952 ja kolmas 1960-1963 (Pilli 2005, lk 124-125). Koguduste sulgemise põhjuseks oli enamjaolt koguduste võimetus täita rangeid registreerimistingimusi, ehkki koguduste likvideerimine ei olnud selle aja religioonipoliitika põhiline eesmärk (Pilli 2005, lk 125). Koguduse liikmete miinimumarv oli 20, millega oli võimalik kogudust registreerida, et tööd jätkata, sealhulgas pidid need 20 usklikku asuma koguduse administratiivses piirkonnas (Pilli 2005, lk 92). Lisaks eeldas koguduse registreerimine koguduse ruumide ja jutlustaja olemasolu (Pilli 2005, lk 92). Usulist tegevust prooviti kontrolli all hoida lihtsamini vähendades usuühingute arvu ja liites kogudusi (Pilli 2019, lk 80). Seoses koguduste ühendamisega liideti ka võimu surveel 1946. aastal Tartu II Evangeeliumi Kristlaste-Baptisti Usuühing, mis varasemalt oli Tartu nelipühi kirik ning Tartu Saalemi priikogudus (Pilli 2019, lk 80). Riigivõim ei olnud positiivselt nelipühikoguduse tegevusega meelestatud ning pidas parimaks variandiks nelipühikoguduse sulgemist, kuid tänu Tartu Saalemi priikogudusega liitumisele, oli neil võimalus tegevusega jätkata (Pilli 2019, lk 80-81). Kuigi koguduste ühendamine ei olnud kogudustele endale üldiselt eelistatav tegevus, siis oli erandlik juhul Tallinnas, kus liideti kokku 8 kogudust, mille tagajärjel moodustati Eesti esimene “mammutkogudus” Oleviste, kuhu kuulus 1900 liiget ning mis sai EKB Liidu teistele kogudustele eeskujuks (Pilli 2005, lk 125).

NSVL ajas esineb erinevaid perioode, kuidas kirikuid ja religiooni reguleeriti. Näiteks ainuüksi Hruštšovi valitsemise ajal oli erinevad perioodid, esimene periood oli kui “Hruštšovi sula” ja teine periood meenutas 1930ndatel stalinistlikku religioonipoliitikat ehk Hruštšovi antireligioosne kampaania (Pilli 2005, lk 110). Esimene periood

Hruštšovi valitsemisaja algul oli kirikutele üsnagi kerge ning kui progress, kuid alates 1959 võeti Moskvast (EKB üleliiduline nõukogu) vastu kaks dokumenti välise surve all, mis koguduste elu ja tegemisi suurel määral pidurdasid (Pilli 2005, lk 110). “Evangeeliumi Kristlaste Baptistide Liidu Olukorrast NSVL-s” ja “Instruktsioon EKBÜN-i vanempresbütritele” dokumentides tehti ettekirjutusi näiteks inimeste ristimise osas ehk soovitati piirata noorte, 18-30 aastaste ristimist, kooride tegevus keelati, toonitati üle jumalateenistuste registreerimise korra rangus ja soovitati kogudustel evangeliseerimise asemel usklite usuvajadusi rahuldada (Pilli 2005, lk 110). Keelustati üleskutsed meeleparandusele (Valk 2003, lk 13). Lisaks kooride esinemistele keelati ka sealjuures pillide kasutamine välja arvatud harmooniumi, oreli ja klaveri (Valk 2003, lk 13). Kõik muud kristlikud kogunemised olid keelatud peale registreeritud jumalateenistuste ning koguduse juhtide ülesanne oli koguduse liikmetele see selgeks teha (Valk 2003, lk 13). Lisaks dokumentides väljatoodule, muudeti usklite mõjutamine eesmärgiks, mille rakendamiseks kasutati erinevaid meetodeid, näiteks kirikupühade mitte austamine läbi erinevate ürituste korraldamise kirikupühade ajal (Pilli 2005, lk 111). Näiteks “Helve Valk kirjutab oma kooliaegses päevikus 1962. aasta Vaiksest laupäevast ja esimesest Ülestõusmispühast järgmist: “Pühapäeval on aga lastevanemate koosolek, Kaius pidu, Juurus pidu, laupäeval tulevad meile insenerid (kooli), pühapäeval on Kohilas suvepäevad, jooksupäevad.”” (Valk 2003, lk 18). Mõjutusmeetodite alla saab lisada veel individuaalsete vormide, meedia ja loengute kaudu usklite mõjutamise, kasutati aina rohkem administratiivseid survevahendeid ehk rangem ja ebavajalik kooskõlastamise reegel ka lihtsamatele kiriku üritustele ja tegemistele nagu näiteks koguduse täiskogu koosolekud, remondid ja muu taoline (Pilli 2005, lk 111). Uuest korrast ei olnud mõjutatud ainult kirikute asjaajamine, vaid mõju sügavnes usklite tavaellu, näiteks usklite mitte vastuvõtmine kesk- või ülikooli võimuesindaja keeldumise tõttu, lisaks ka juba õppivatel usklitel lõpetamise pärssimine (Pilli 2005, lk 111-112). Lisaks praktilisele survele ja kogudustes liikmete arvu vähenemisele, mõjutas ateistlik õhkkond inimeste mõtlemist, sisestas hirmu ja tekitas psühholoogilist pinget (Pilli 2005, lk 112).

2.4 Tartu koguduste liitmise katse

Tartu Salemi kogudust ja Tartu Kolgata kogudust prooviti liita, sest Tartu linna täitevkomitee soovis suurendada koguduste ühendamise teel enda hoonete baasi (Pilli 2005, lk 123). Lisaks Salemi ja Kolgata kogudusele prooviti liita ühte hoonesse adventistide ja metodistide kogudused (Pilli 2005, lk 123). Antud neli kogudust oli soov viia Sõbra tänaval asuvasse endisesse õigeusu kirikusse (Pilli 2005, lk 123). Arutluse all oli veel teistegi Tartu koguduste sulgemine, näiteks katoliku koguduse näol ja Tartu Pauluse luteri koguduse kolimine katoliku kirikusse (Pilli 2005, lk 123). Linnale jäävate koguduste ruumidega olid uued ideed, näiteks Kolgata koguduse Tähe tänava hoonesse mõeldi linna kantseleid ja lastetuba, kuid üldiselt oli hea tava kasutada endisi kirikuhooneid kultuuriliseks otstarbeks, näiteks muuseumina, spordihallina, raamatukogu või muu sellisena (Pilli 2005, lk 123). Koguduste protesti tulemusena suudeti ära hoida Salemi ja Kolgata koguduste liitmine ning ka katolik ja luteri kogudus said endist viisi edasi toimida (Pilli 2005, lk 123-124). Protest ei töötanud adventistide ja metodistide puhul, kes mõlemad pidid loobuma oma hoonetest ning kolima Sõbra tänava õigeusu kiriku hoonesse (Pilli 2005, lk 123). Tartu linna täitevkomitee oli agar algataja koguduste sulgemise küsimuses (Pilli 2005, lk 123).

2.5 Repressioonid

Religiooniseaduse rikkumise puhul oli ette nähtud administratiivseid karistusi, tavapärased karistused olid kirjalik või suuline hoiatus, kuid määrati ka rahalisi trahve, mille suurujärk oli 10-50 rublat (Remmel 2011, lk 84). Karistusi määras täitevkomitee all tegutsev administratiivne komisjon ning üldiselt karistati usklikke võimalikult karmide karistustega, isegi kui selleks sisendit polnud (Remmel 2011, lk 84). Oletuslikult oli võimalik liiga karmide meetmete rakendamise eest ka täitevkomitee

töötajaid karistada, kuid puuduvad andmed, et seda oleks tehtud (Remmel 2011, lk 84). Siinkohal saab tuua näite ka karmimast karistamisest 1965. aastal, kus rikkumine toimus baptistide usuühingu poolt ja mille tuvastas Tartu Religiooniseaduste Kontrollimise Kaastöökomisjon (Remmel 2011, lk 84). Nimelt oli baptistide usuühing korraldanud jõulupeo lastele, kus toimusid seadusega keelatud elemendid nagu kinkide jagamine lastele ja esines viiulitrio ning lastekoor (Remmel 2011, lk 84). Rikkumiseks peeti laste kaasamist usuühingusse ja usuühingu juhatuse õigustusi oma tegevuseks, karistuseks sooviti usuühing nimekirjast kustutada, kui see ei õnnestu, siis taandada jutlustaja ja antud usuühingu juhatuse liikmed (Remmel 2011, lk 84). Sarnane äärmuslik karistamise meede oli kõne all 1968. aastal Rakveres (Remmel 2011, lk 84). Siiski prooviti karistused hoida leebemad ning paljudel kordadel oli tulemiks hoiatus või trahv (Remmel 2011, lk 84). Siiski muudeti karistuspoliitika karmimaks 1970ndate lõpust 1980ndate alguseni, kus repressioonid olid jõulisemad ning neid rakendati kergekäelisemalt (Remmel 2011, lk 85).

Kuigi algselt ei olnud kirikuõpetajad põrandaaluse tegevuse poolt, muutus olukord ning arvamused (Altnurme 2001, lk 255). Aktiivne osalus nõukogude vastasest põrandaalusest vastutegevusest, sealjuures ka metsavendade tegevusest, võtsid vaimulikud osa jõudsalt (Altnurme 2001, lk 253). Vastupanutegevuse tõttu arreteeriti luterliku kiriku õpetajaid, arreteerimistel oli mitu lainet (Altnurme 2001, lk 253, 255). Kuigi võib arvata, et algselt ei olnud jutluste sisu kohta julgeolekuorganite informatsiooni, hakkas jutluste sisu volinikuni jõudma, mis muutis jutlustajate olukorda. Arreteerimise põhjuseid oli mitmeid, näiteks palvetundide korraldamine, kus muuhulgas osalesid ka noored, nõukogude vastaste propaganda jutlustamine ja levitamine ka noortegruppides, kinniste koosolekute korraldamine usulisel eesmärgil ja muud (Altnurme 2001, lk 256-257). Oli ka vaimulikke, keda vaatamata nõukogudevastase töö tegemisele ei arreteeritud (Altnurme 2001, lk 258).

2.6 Koguduste aruandlus

Lisaks erinevatele piirangutele, mis kogudustele oli seatud represseerivate seaduste läbi, muudeti koguduste siseelu korraldamine keerukaks, võib isegi öelda tüütuks läbi pideva aruandluse, näiteks tuli küsida luba iga tegevuse kohta, mis ei olnud registreeritud jumalateenistus (Remmel 2011, lk 126). Luba tuli küsida ning Usu(kultus)asjade Nõukogu volinikuga kooskõlastada näiteks lihtsate üldkoosolekute pidamiseks, jõuluteenistusteks, ülestõusmispühade teenistuseks, kalmistupäevade pidamiseks, külalisjutlustajate kutsumiseks ning paljuks muuks (Remmel 2011, lk 126).

2.7 Kontroll noorte kaasatuse üle koguduses

Täitevkomiteede ja Religiooniseaduste Kontrollimise Kaastöökomisjonide peamiseks uurimisobjektiks oli see, kuidas noori usulistes tegevustesse kaasatakse, millised olid kogudustes noorte- ja lastetööd (Remmel 2011, lk 135). Tähelepanu pöörati noorte ristimisele, mis oli ebaseaduslik, prooviti kontrollida laste kaasatust jumalateenistustesse (Remmel 2011, lk 135). Pidevalt pöörati tähelepanu ka “koolikohustuse rikkumistel usulistel põhjustel”, mida tingisid näiteks ülestõusmispühadel ning jõuludel erinevad kiriku üritused, kus alla 18-aastased osalesid ning mille tõttu nad puudusid koolist (Remmel 2011, lk 135). Siinkohal tuleb ära märkida, et sel perioodil toimus kooliõpe ka laupäeviti (Remmel 2011, lk 135). Tartus ning üldse Eestis Religiooniseaduste Kontrollimise Kaastöökomisjonide aruannete põhjal oli vähe selliseid õpilasi(11), kes usulistel põhjustel koolist puudunud olid, ning nemadki väga hea õppeedukusega, lisaks kõik vajaliku kodus järgi õppinud (Remmel 2011, lk 136). Sellegipoolest tekitati olukorrast probleem, mis vajas karistamist, teavitati vanemate töökohtadesse, kodanikega vesteldi, vajadusel tehti 15 rublat trahvi (Remmel 2011, lk 136). Toimus ka jälgimine, mis nimetati kui “Laste ja noorteosavõtu kontroll jumalateenistustest ja teistest kiriklikest üritustest (pidevalt)”, mille käigus täheldati, kes viisid oma lapsed kirikusse ilma loata, selgitati koolides välja usklike

lapsed, mille põhjal oli võimalik teha personaalset ümberkasvatustööd ning millega prooviti noori kirikust välja aidata (Remmel 2011, lk 136).

2.8 Propaganda töökohtadel

Töökohtadel oli ettenähtud ateistliku kasvatustöö läbiviimine (Remmel 2011, lk 193). Propagandatöö aruanded näitavad aga, et ateistlik kasvatustöö ei ole olnud tulemuslik (Remmel 2011, lk 191). Arvatavasti oli puudulik tulemus seetõttu, et anti teostamatud ülesanded ning töökohad proovisid ise propagandat juhtida oma äranägemise järgi, mis tekitas probleeme parteiga (Remmel 2011, lk 191). Peamine probleem propagandatööl oli inimeste kokkujuhtimine, sest kasvatustöö seminaride ja kohtumiste teadaandmine oli jäetud viimasele hetkele (Remmel 2011, lk 191). Seda probleemi prooviti lahendada näiteks loengute paigutamisega lõunapausidele või juba varem planeeritud koosolekute sisse (Remmel 2011, lk 191-192). Kuigi leidis kohti, kus ateistlik kasvatustöö andis tulemusi, olid need lühiajalised, sest huvi puudus ning igal pool ei leitud ateistliku töö eest vastutajat (Remmel 2011, lk 194). Ateistliku kasvatuse tööplaani kuulusid näiteks poliitinformaatorite loengud, nõukogude traditsiooniliste tähtpäevade ühistähhistamised, aga ka usklike töötajatega individuaalne töö, mis seisnes vestluses religiooni väärtustest ja muust (Remmel 2011, lk 194). Siiski oli individuaalne töö usklikega puudulik, peamine põhjus oli oskamatus või teadmatus, kuidas kasvatustööd usklikega läbi viia (Remmel 2011, lk 195).

3 Üksikjuhtumite tulemused

Antud peatüki eesmärk on analüüsida intervjuude ja üksikjuhtumite põhjal Nõukogude võimu mõju Salemi koguduse liikmetele ning läbi selle ka koguduse tööle. Intervjuud on mälupõhised ning koosnevad meenutustest. Konkreetsete sündmuste kohta ei ole esitatud fakte, vaid väiteid läbi meenutuste.

3.1 Võimu surve ja sanktsioneerimine

3.1.1 Töökohal

Teisest intervjuust tuleb välja, et ühe intervjuueeritava töökohal oli ette nähtud programm alkohoolikutele ja usklitele, et neid ümber kasvatada korralikeks nõukogude inimesteks (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020). Intervjuueeritava sõnul jäi ta peale programmi läbimist oma usule veel kindlamaks kui seda varem oli (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020).

Teisest intervjuust tuleb samuti välja töökohal ordenist ilma jäämine usu tõttu (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020). Usklik töötaja oli oma töökohal, tehases parim, tunnustatud tööd tegi ka Venemaale, kuid kõige kõrgemast ordenist, Lenini ordenist jäi ilma, tunnustati vaid linna autahvilil (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020).

Lisaks tühistati ära töökoha poolt planeeritud tööreis välismaale (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020). Tühistati seetõttu, et usklik ei tarvita alkoholi kuid tähtsatel kohtumistel oli alkoholi tarbimine põhimõtteline, auline tegevus (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020).

3.1.2 Koolis

Samuti tuleb välja nii esimesest (Jürgens, J., 2020) kui ka teisest (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020) intervjuust õpetajate surve, kes hirmutasid usklikke kehvast tulevikust, kui nad ei astu oktoobrilasteks, pioneerideks või komsomolideks. Hirmutati näiteks

edasise haridustee piiranguid seoses ülikoolis õppimise ja lõpetamisega, raskusi tulevikus hea töökoha saamisega (Jürgens, J., 2020). Intervjuudest tuli välja, et hilisemal perioodil, 80ndatel ja hiljem ei olnud usklikel probleem ülikooli saamisega, kuid probleeme võis tekkida maailmavaatelistel ainete õppimisel (Jürgens, J., 2020). Näiteks kui ülikooli lõpetamiseks oli vaja läbida mõni parteiline, NLKP ajaloo või marksismi aine, võis tekkida usklikul endal konflikt, mistõttu võis jääda ülikooli lõpetamata (Jürgens, J., 2020). Kelle jaoks nendes ainetes käimine probleem ei olnud, ei mõjutanud see ülikoolis õppimist (Jürgens, J., 2020). Võis tulla ette olukordi, kus mõne õppeaine õppejõud kukutas uskliku tudengi esimesel korral aines läbi, kuid ilma põhjuseta ei olnud võimalik teist korda tudengit läbi kukutada (Jürgens, J., 2020).

Varem, 1950-60ndatel oli olukord erinev. Aino Lillemetsa tunnistuse põhjal Salemi koguduse kuukirjas võib lugeda, kuidas Tartu Ülikoolis vene filoloogiat õppides, alates kolmandast kursusest tuli tal anda aru nii kursusekaaslastele kui ka õppejõudude ees (Lillemets, 2017). Lisaks otsustati Lillemets keeleteaduse eksamist läbi kukutada ning eksamile uuesti pääsemiseks oleks pidanud ta usust loobuma (Lillemets, 2017). Viimasel semestril eksmatrikuleeriti Lillemets “halva õppeedukuse” pärast (Lillemets, 2017). Lillemetsa sõnul oli teisigi usklikke, kellel polnud lõpetamine tol ajal võimalik (Lillemets, 2017).

Esimesest intervjuust tuleb välja, et usklikud ei soovinud hakata ei pioneerideks, oktoobrilasteks ega komsomolideks ning see ei olnud meelepärane teatud õpetajatele üldhariduskoolis (Jürgens, J., 2020). Näiteks toodi ajaloo tund, kus usklik kasutas sõna “metsavend”, mille peale hoidis õpetaja kogu klassi peale tundi kinni ning sõimas õpilast klassi ees usuhulluks ja vana Eesti Vabariigi pooldajaks (Jürgens, J., 2020). Teiseks näiteks toodi klassijuhataja poolt solvav küsitlemine usliku õpilase vastu seoses kiriku sündmustel osalemises ja salajases sisus (Jürgens, J., 2020).

3.2 Võimu poolt jälgimine

Toimus salajane jälgimine võimude poolt, mis seaduse järgi ei olnud õigustatud. Intervjuust tuli välja see, et usklike lapsi hoitakse miilitsa lastetoas arvel, kus olid arvel eelkõige õpiraskustes ning teised probleemsed lapsed (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020). Usklike laste ilma põhjusta jälgimine tuvastati korral, mil miilitsa lastetoa kontrolörid käisid usklikus kodus lapsi kontrollimas (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020). Lapsi võis jälgida, kui nad olid probleemsed või õpiraskustes, kuid antud peres see probleem puudus ning toimikutele oli kirjutatud “usklik pere” (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020).

Teine moodus jälitustegevuseks oli kodanike värbamine KGB agentideks ning nende läbi jumalateenistuste sisu ja koguduse liikmete tegevuste jälgimine (Jürgens, J., 2020). Antud aspekt tuli välja nii intervjuudest kui ka Salemi koguduse infokirja tunnistusest. Agendid/nuhid salvestasid jumalateenistusi ning selle põhjal kutsuti pastor KGBsse vestlusele (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020).

3.3 Keelatud ja lubatud

Jumalateenistuste pidamine oli lubatud, kuid koguduse teenistusel tohtisid jutlustada vaid selleks registreeritud jutlustajad (Järv, 2020). Hoolekande töö ei olnud keelatud, kuid selle kohta puudusid ka lubavad sätted (Järv, 2020). Hoolekande tööd tehti kui loomuliku elu osana, ligimese eest hoolt kandmisena (Järv, 2020). Keelatud olid pühapäevakool ja noortetöö, sealhulgas noorteõhtud ja suured evangeelsed noorteüritused, samuti laagrid (Järv, 2020).

3.4 Vastupanutegevus

Esimesest intervjuust tuleb välja Salemi koguduse puhul laagrite mitte korraldamine, mis ei ole aktiivne vastupanutegevus, kuid oma koguduse liikmetel lubati teiste koguduste poolt korraldatavates laagrites käia (Jürgens, J., 2020). Laagrid toimusid

salajas, eraldatud kohas ning osales tavaliselt 100 või rohkem usklikku (Jürgens, J., 2020). Kõigepealt toimusid suvelaagrid, kuid hiljem korraldati ka talvelaagreid (Jürgens, J., 2020). Laagrid oli edukad ning kinnitasid noorte usku (Jürgens, J., 2020). Lisaks toimus kord aastas kristlike baptistinoorte Piiblipäevad, mis ei olnud lubatud, kuid korraldati festivali nime all (Jürgens, J., 2020). Intervjuust tuleb välja, et üritus oli igal aastal kristlike baptistinoorte tippsündmus, milleks valmistuti ette mitu kuud (Jürgens, J., 2020). Läbi laagrite ja muude noorteürituste tekkisid tugevad kokkuhoidlikud kristlike noorte kogukonnad üle Eesti, tänu millele iga aastaseks kristlike noorte üritusi edasi peeti (Jürgens, J., 2020).

Tallinna Oleviste kogudusest said alguse Effataa õhtud, mida hakati kutsuma kui “kukkumisliikumine”, mis oli karismaatiline, täis usku ja Jumala vaimu ning tõi palju inimesi usule, paljud said ka terveks (Jürgens, J., 2020). Liikumine levis ka Tartusse ning kuigi Salemi koguduses neid üritusi hästi vastu ei võetud, osales teatud grupp Salemi koguduse liikmetest nendel õhtutel, lisaks toimusid osade Salemi koguduse liikmete kodudes “kukkumisliikumise” õhtud (Jürgens, J., 2020). Esimesest intervjuust tuleb välja, et “kukkumisliikumise” oma kodus võõrustamine oli salajane ja nii salajase ürituse avastamine oleks toonud kaasa karmid repressioonid (Jürgens, J., 2020). Kes selliseid üritusi enda kodus korraldas ja kes julges käia nendel üritustel, olid väga tugevalt usus ning riskisid palju, näiteks töökohaga (Jürgens, J., 2020).

Pühapäevakooli tunde tehti samuti salajas (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020). Üks variant oli teha koguduse tagatoas, seda kasutati harvem (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020). Populaarsem variant oli pühapäevakooli ning noorteõhtuid pidada laste sünnipäevadena, sest sünnipäeva pidamiseks ei olnud ettenähtud korda (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020).

3.5 Võimu surve läbi ühiskonna

Esimesest intervjuust tuleb välja usklikele piirangute seadmised, näiteks autoostu loa taotlemisel, korteri ostu loa taotlemisel (Jürgens, J., 2020). Kuna usklikud enamjaolt parteisse ei kuulnud, ei saanud nad ka kutseid partei kongressidele (Jürgens, J., 2020).

Intervjuude põhjal tuli ka välja see, et ühiskond proovis igal võimalusel usklike solvata (Jürgens, J., 2020). Näiteks kui usklik tegi head tööd ja ei varastanud riigi tagant, oli ta töökollektiivis pälvinud halvakspanu (Jürgens, J., 2020).

Samuti oli tihti kirikupühadele planeeritud muud üritused või lihtsalt tehtud riiklikult tööpäevadeks (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020). Peamine näide on siinkohal jõululaupäevad ja jõulupühad, mil lapsed pidid käima koolis, otse koolist jõuluteenistusele minema ning ei saanud ka tihti jõuluõhtut nautida, sest järgmisele päevale oli planeeritud mitu suurt kontrolltööd (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020).

4 Protokolliraamatute tulemused

Antud peatükk keskendub Tartu Salemi koguduse arhiivi protokolliraamatute sissekannete grupeerimisele eristusmeetodi põhjal.

4.1 Koguduse asjaajamine

Seoses uue korraga pidi muutuma ka koguduse asjaajamine. Esimene selge näide oli 1954 aasta juunikuust kohustusliku kirjavahetuseraamatu pidamine, et pidada selgemat ja korrektsemat ülevaadet koguduse toimetamise kohta (TSBKA, 13.06.1954).

Kogudusel juriidilise isiku õiguste puudumise tõttu sõlmiti kogudusele maja nii algsete abiruumide kui ka hiljem kogu maja ostmiseks läbi usaldusmeeste (TSBKA, 15.03.1959; 17.10.1974).

Koguduse mugavamaks asjaajamiseks soetati uued osasaamise riistad (TSBKA, 21.08.1955). Osasaamine omab koguduse elus märgilist olulisust.

Koguduse laulukoori mugavamaks esinemiseks otsustati ehitada poodium koorijuhi ettepanekul (TSBKA, 17.11.1953). Muusikalisel osal oli märgiline tähtsus koguduses ja vaimuelus.

Seoses muusika tähtsusega koguduses otsustati vana ja mitte piisavalt võimsa harmooniumi asemele soetada uus klaver, mis peaks vastu hoogsate laulude saatmiseks (TSBKA, 13.05.1961). Lisaks otsustati maha müüa vana harmoonium ning osta juurde uus harmoonium (TSBKA, 26.12.1964; 27.12.1964) .

1990. aastal otsustati osta Tartu Salemi kogudusele uus hoone, sest kogudus ei mahtunud enam vanasse hoonesse ära (TSBKA, 21.10.1990). Selles hoones tegutseb Salemi kogudus siiani.

4.2 Koguduse liitmise katse

1963 septembris anti nii Tartu Kolgata kogudusele kui ka Tartu Salemi kogudusele Tartu Linna Täitevkomitee poolt teada määrusest, mille kohaselt nimetatud kaks kogudust peaksid kolima “Aleksander Nevski” kirikusse järgmise aasta(1964) jaanuarist (TSBKA, 29.09.1963). Tol hetkel kindlaid otsuseid ei tehtud, arutati põhimõttelisi küsimusi ühinemise asjus, kuid ametliku poole pealt oli olukord ebaselge (TSBKA, 29.09.1963). Koguduste liitmine ei toimunud.

4.3 Tööharude sissekanded

Seoses keeluga pidada pühapäevakooli tunde ning muid ametlikke koguduse üritusi peale jumalateenistuse, ei olnud ametlikult võimalik koguduse tööharude tegutsemist mainida kirjalikult. Kui 1990 oli koguduste jaoks vabam periood, mainiti esimest korda ametlikult pühapäevakooli tööd, valides pühapäevakooli juhti ning õpetajaid (TSBKA, 16.09.1990). Samuti esimest korda ametlikult mainiti hoolekandetöö tegemist ning alustamist uuesti koguduse tundidega, kus koguduse liikmetel oli võimalik tulla murede ja probleemidega abi saamiseks (TSBKA, 18.03.1990).

4.4 Noorte ristimine ja õnnistamine kogudusse

Kuigi kogudustes piirati noorte ristimist, tehti seda Salemi koguduses siiski (TSBKA, 18.08.1983). Näiteks 1983. aasta augustis rititi ja õnnistati kogudusse 3 noort. 16-ja 22-aastane noormees ja 15-aastane neiu, lisaks nendega ka veel 2 keskealist naist (TSBKA, 18.08.1983).

5 Koondanalüüs

Antud peatükk keskendub Tartu Salemi kogudusele ja koguduse liikmetele Nõukogude võimu avaldatud mõju hindamisele ning võtab kokku koondanalüüsina peatükid 2, 3 ja 4.

5.1 Muudatused koguduses

Nõukogude võim liitis ja sulges kogudusi põhjendatult kui ka põhjendamatult ning seadis kogudustele piiranguid siseelu korraldamise osas. Kogudused, mida liideti või prooviti liita, olid elu- ja tahtejõulised.

5.1.1 Koguduste liitmine 1946

Koguduste olukord muutus okupatsiooni saabudes keerulisemaks ning koguduste tegevusele seati piiranguid, millest kinnipidamine oli oluline. Eestis suleti ja ühendati kogudusi, mis muutis koguduste arvu ning koguduste siseelu toimimist, mõnel puhul ka koguduse sisu ja toimimise vormi, sest liideti erinevate konfessioonide kogudusi, näiteks priilased ja nelipühilased. Tartu Salemi koguduse jaoks liitmine nelipühikogudusega muutis Salemi vaimuliku siseelu märkimisväärselt. Võimalik, et kogudus jäi püsima ning on püsinud tänaseni tänu nimetatud kahe koguduse liitmisele. Kogudus muutus suuremaks ning ühtsemaks, sest tuli leida viis, kuidas kõige paremini toimida. Saab öelda, et Salemi kogudus pidas jumalateenistusi ettenähtud korra järgi, mida kinnitab see, et protokolliraamatute sissekannetes puuduvad märkused ebakorrektselt käitumisest. Lisaks oli muusikaline osa piirangutele vastavas vormis lubatud. Seda kinnitab koguduse koor, mille jaoks ehitati poodium mugavamaks esinemiseks ning võimsama harmooniumi ja klaveri ost, millega oleks võimalik hoogsamalt laule saata. Samuti tehti aktiivselt leivamurdmist ehk osasaamist, sest protokolliraamatu andmetel osteti kogudusele uued osasaamise nõud. Protokolliraamatutest leiab hulgaliselt sissekandeid nii koguduse ruumide remontimise otsuste kohta kui ka abiruumide soetamise kohta. Hiljem ka uute koguduse ruumide

ostmise kohta. See näitab, et kogudus oli elujõu ja -tahteline ning valmis tooma ohverdusi kiriku heaoluks, näiteks vabatahtliku töö või suuremate annetuste näol.

5.1.2 Koguduste liitmine 1962

Lisaks registreeritud jutlustaja olemasolu, vähemalt 20 administratiiv piirkonnas asuva uskliku koguduse liikme, olid ka korrashoitud koguduse ruumid eelduseks koguduse kooskäimiseks (Pilli 2005, lk 92). Tartu linna Täitevkomitee oli pidev koguduste liitmiste algataja just seetõttu, et linnale administratiivruume juurde saada (Pilli 2005, lk 123). Koguduste ruumid sobisid hästi nii spordisaalideks, muuseumideks kui ka linnakantselei ruumideks (Pilli 2005, lk 123). Protokolliraamatutest ega muudest allikatest ei ole võimalik täpset põhjust välja selgitada, miks näiteks Tartu Salemi ja Tartu Kolgata koguduse liitmine ja viimine endisesse õigeusu kirikusse, Aleksander Nevski kirikusse pooleli jäi. Kogutud materjali põhjal saab öelda, et tegu oli korralike ja eeskirju järgivate kogudustega, kes hoidusid probleemidest ning omasid piisavalt palju liikmeid elujõulise koguduse jaoks ja andsid ka sellest “protestina” märku. Linna soov liita tulenes rohkem omakasupüüdlisusest kui koguduste seaduse rikkumisest. Siiski jääb selgusetuks, miks “protestimine” adventistide ja metodistide puhul ei töötanud ja kogudused siiski liideti. Üks võimalikest variantidest oli see, et linn siiski vajas juurde ruume ning viimased kaks nimetatud kogudust olid väiksemad ja lihtsamini liidetavad. Üleüldiselt koguduste liitmine käis nõukogude võimul kergekäeliselt ning nende enda meelest võis liitmine aidata neil kogudusi paremini kontrollida, mis võis ka väliselt nii olla, kuid lõpptulemusena võib öelda, et suures jaos koguduste liitmine tegi kogudusi tugevamaks, elujõulisemaks, kokkuhoidvamaks ning sisu poolest raskemini kontrollitavaks võimu poolt. Kuigi koguduste sulgemine võis tähendada ka paljudele, eriti maa piirkondades elavatele inimestele pikemat vahemaad kirikusse minemiseks, siis võiks öelda, et tugeva uskliku jaoks antud asjaolu usku ei nõrgendanud. Ratsionaalsetel põhjustel koguduste liitmine või sulgemine võis olla otsus, mis tõi kasu ka edaspidiseks. Ka 2020 aastal on näha, et EKB Liidu kogudused on püsima jäänud.

5.1.3 Piirangud kogudusele

Varasemalt töös mainitud piiranguid oli mitmeid: registreeritud jutlustajad, tööharude tegevuse piiramine ja keelamine, jumalateenistuste sisu ettekirjutus - täita usklike vaimulikke vajadusi, mitte evangeliseerida ega uusi inimesi usule kutsuda (Valk 2013, lk 13). Lisaks soovituslikud piirangud noorte ristimisele, koorimuusika ja muusikariistade kasutamisele (Valk 2013, lk 13). Koguduse ülesanne oli ka teha liikmetele selgeks, et kõik kogunemised usu eesmärgil olid keelatud, osaleda võis vaid registreeritud jumalateenistustel (Valk 2013, lk 13). Seoses kirikutele seatud piirangutele, tuli kogudustel olla loovad, kuidas koguduse elu parandada, ilma piiranguid rikkumata kuid mõnikord tehti ka piirangutest mööda põikeid.

5.2 Koguduse töö avalikult ja varjatult

5.2.1 Kokkuhoidev avalik hoolekandetöö

Koguduse tööharud vaatamata piirangutele toimisid nii avalikult kui varjatult ning läbi tööharude toimimisele oli kogudus ühtne. Kuigi protokolliraamatutes hoolekande töö kohta sissekandeid varasemast perioodist kui 1990 ei leia, ei olnud hoolekande töö kogudustes ametlikult reguleeritud. Inimeste tunnistuste põhjal on võimalik öelda, et tööd tehti pidevalt. Aime Järve tunnistuse põhjal saab öelda, et hoolekande töösse olid kaasatud nii noored kui vanad, tänu millele koguduse ühtsustunne oli tugevam kui varem (Järv 2019, lk 22). Võib väita, et hoolekande töö oli tegelikult üks suurimaid töövaldkondi, millega kogudus kokku hoidis. Üksteise eest hoolt kandmine, põetamine, abistamine - need tegevused toovad kogudust kokku, arvestades ka kogu koguduse kaasatust sinna, annavad ühtekuuluvustunde ning tõestavad koguduse visiooni ja usklike usutegude elluviimist.

5.2.2 Kokkuhoidev varjatud laste- ja noortetöö

Nõukogude võim keelas laste- ja noortetöö tegemise, sest antud tööharudel on märkimisväärne olulisus koguduse töös ja ühiskonnas laiemalt. Kuigi jumalateenistused

oli registreeritud ja avalikud ning nende pidamisel järgiti nõudeid, siis laste- ja noortetöö tegemine vajas rohkem pingutust. Võib väita, et laste- ja noortetöö ära jätmine ei olnud koguduse seisukohast mõistlik, sest lapsed ja noored on need, kes edaspidi kogudust edasi kannavad. Kuna sünnipäevade pidamised ei olnud keelatud ega reguleeritud võimu poolt, leiti võimalus nii laste- kui ka noortetööd sünnipäevade vormis edasi kanda. Teenistuse vormis ei olnud võimalik üritusi korraldada, kuid sünnipäevadelt ei puudunud muusikaline ega evangeelne osa (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020). Võis tulla ka ette pühapäevi, kus pühapäevakooli tehti näiteks koguduse tagumises toas äärmiselt salajas (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020). Võib öelda, et pühapäevakooli olulisus oli märgatav ning kogudused ei tahtnud nii olulist osa koguduse elust ära jätta. Ka noortetööl oli tähtsus koguduse elus ning seda ei soovitud peatada. Samuti pühapäevakoolile sarnaselt, kohtusid noored nii evangeelseteks kui ka omavahel usku kasvatavateks üritusteks kui sünnipäevadeks. Harvemini tehti evangeelseid üritusi, sest usklikeks olemine võis tunduda teistele, mitteusklikele veider ning põlastav, vaid lähimad ja valitud sõbrad said kutse evangeelsetele üritustele. Sellegi poolest usk levis, üldiselt rohkem usklike perede laste ja noorte vahel, kuid ei olnud välistatud ka noored, kes alles usku pööranud. Kuigi nõukogude võim oli käskinud noorte ristimist maksimaalselt piirata, ristiti noori ja õnnistati neid kogudusse siiski. Näiteks Tartu Salemi koguduses ristiti nii teismelisi kui ka kahekümneandates noori (TSKA, 18.08.1983). Lisaks koguduse sisesele noortetööle, olid baptistinoored Eestis aktiivsed ka laiemalt, korraldades nii suve- ja talvelaagreid ning kristlikke suurüritusi (Jürgens, J., 2020). Kuigi kõik kogudused laagreid ei korraldanud, sest need olid keelatud, osalesid korraldatavates laagrites erinevate koguduste noored üle Eesti (Jürgens, J., 2020). Laagrites osales iga kord üle 100 noore, tänu millele tekkisid erinevad kogukonnad kristlike noorte vahel, mis tugevdasid noorte usku ja Jumalaga koos käimist (Jürgens, J., 2020). Noorte pühendumust näitas kindlasti laagriplatside mitmepäevane ettevalmistus ja laagrite korraldamise järjepidevus, samuti suutlikkus nii suuri üritusi hoida salajas riigivõimu eest (Jürgens, J., 2020). Noortel oli usku, tahet ja

aega panustada, mida näitab ka lisaks algselt ainult suvelaagrite korraldamine vaid ka hiljem talvelaagrite korraldamine.

Arvatavasti tänu laagritest loodud tugevatele sõprustele ning teadmisele, et on teisigi noori, kes soovivad koos kogudust teenida üle Eesti, alustati ka baptistinoorte konverentsiga Piiblipäevad, mida küll nõnda ei tohtinud tol ajal nimetada ja seetõttu peeti ametlikult seda kui festivali (Jürgens, J., 2020). Antud üritus oli kogu Eesti baptistinoorte oodatuid üritus aastas (Jürgens, J., 2020).

5.3 Usklikele surve avaldamine

Lisaks kirikute olukorra, sealhulgas siseelu piirangute uurimisele, uuris antud töö ka riigivõimu sekkumist koguduse liikmete eraellu. Nagu varasemalt on töös ka välja tulnud, esines erinevate piirangute ja vabaduste perioode, mis mõjutasid ka usklike igapäeva elu. Seoses intervjuudes osalejate väikese valimiga, ei saa eeldada, et kogu Eesti usklikud kannatasid sama vähe või palju nõukogude võimu mõju all. Siiski saab tehtud intervjuude põhjal teha üldiseid järeldusi, kuid silmas pidades, et olukorrad eri inimeste ja paikade puhul võisid erineda.

5.3.1 Haridustee surve avaldamine

Usklike haridustee piiramine riigi poolt oli eelmeede riigivõimu ohutuse tagamiseks. Saab öelda, et erinevate usklike haridustee nõukogude võimu perioodil oli küllaltki eriilmeline. Näiteks, võttes esimesest intervjuust üldhariduskooli kogemuse, kus oli õpetajaid, kes ei olnud usu pooldajaid, võimalik, et kuulusid ka parteisse ning näitasid oma usu vastasust tugevalt ja avalikult välja kooliõpilase sõimamisega, kogu klassi klassiruumis kinni pidamisega või lihtsalt solvavate märkuste tegemisega (Jürgens, J., 2020). Kui võrrelda tänapäeva koolielu, siis oleks mõeldamatu, et õpetaja oma õpilastega lugupidamatult käituks, iseäranis nende usukuuluvuse või muu sarnase kuuluvuse tõttu. Kui võrrelda tänapäeva ülikoolielu ja Aino Lillemetsa (2017) tunnistust tema ülikoolist eksmatrikuleerimise olukorda, mis juhul kukutati ta eksamil läbi ning ei

lubatud uuesti teha usukuuluvuste tõttu, siis võib öelda, et ka täna, vähemalt demokraatlikus riigis tundub antud olukord ebareaalne. Siinkohal võiks küsida, miks tekitati usklike jaoks koolis, kuid ka ülikoolis käimine keerulisemaks, miks ei väljastatud 1950-1960-ndatel usklikele ülikooli tunnistusi. Võiks arvata, et riigi võim ei soovinud kõrgharitud usklikke, kellel oleks võimalik riiki ja riigi toimimist ohtu seada. Näiteks kui Aime Järv oleks saanud lasteaiaõpetajaks, oleks ta olnud suur oht riigile, sest tema kasvatada oleks olnud lapsed ning kes võibolla õpetaja mõjutuse tõttu ei oleks soovinud hakata pioneeriks, oktoobrilapseks ja edasi komsomoliks. 1970-1980ndatel ei olnud olukord riigis usklike ülikoolis käimisega võrreldes varasema perioodiga niivõrd piiratud. Sellegipoolest pidid usklikud ülikoolis käies õppima riiklikult ettenähtud aineid, mis eeldasid üliõpilaste maailmavaate ümberkujundamist (Jürgens, J., 2020). Taaskord võis olla see riiklik meede usklike ümber kasvatamiseks korralikeks nõukogude inimeseks. Kokkuvõtlikult võiks öelda, et riigi eesmärk oli igal võimalusel usklikke survestada ning muuta neid riigikorrale omasemateks inimesteks. Riigile ei meeldinud usklikud, kes oleks haritud ning osutuksid ohtlikuks usu levitamisega.

5.3.2 Survestamine töökohal

NSVL ei soovinud usklikke tunnustada riiklikul tasandil, sest see ei läinud kokku lende religioonipoliitikaga ning oleks kommunistlikule riigile ebasobiv. Töökohtadel kasutati sarnaseid meetmeid ülikoolis õppijatega seoses ümber kasvatamiseks korralikuks nõukogude inimeseks. Näiteks pidid nii usklikud kui alkohoolikud läbima riigi poolt kehtestatud programmi, mis pidi töötajast ümber kasvatama korraliku nõukogude inimese (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020). Kuigi intervjuudest ei tulnud välja otsest töökohast ilma jäämist, tuli ette muid olukordi, kus usklikuks olemine ei toonud kasu. Näiteks jäi tubli ja korralik tööline, kes oli usklik, talle määratud tööreisist välismaale ilma, sest reis sisaldas vastuvõtte, kus oli kohane alkoholi tarbimine (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020). Kuna usklik alkoholi ei tarbinud, otsustati tema reisil osalemine tühistada (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020). Teine näide on usklike tunnustamine töökohal ning riiklikult. Intervjuust tuleb välja kuidas usklikule Nõukogude Liidu

kõrgeima riikliku autasu kinkimine ei olnud sobilik ning ta sellest ilma jäeti, kuigi töötaja oli kõrgelt hinnatud oma töödega lisaks Eestile ka Venemaal (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020). Siiski linna autahvile töötaja sai kahel korral (Jürgens, V., & Jürgens, T., 2020), kuid seda ei andnud tol ajal riikliku autasuga võrrelda.

5.3.3 Usklike varjatud jälgimine

Nõukogude võim jälgis koguduses toimuvat ja usklike eraelu mitteametlikult. Kogudusi jälgiti ning pastoritel tuli tihti aru anda nii jutluste kui muude küsimuste osas. Kogudusi jälgiti läbi KGB agentide, kes olid kui koguduse liikmed, kuid olid palgatud jälgimiseks. Antud tegevus ei olnud seadusega kooskõlas, kuid kogudused teadsid, et neid jälgitakse. Lisaks koguduste jälgimisele, jälgiti usklikke ka nende eraelus. Antud tegevus oli rohkem varjatud ning jälgimistegevuse toimumine tuli välja erandkorras. Näiteks hoiti usklike lapsi koos probleemsete lastega miilitsa lastetoas arvel, läbi mille jälgiti neid. Antud jälgimine ei olnud põhjendatud, seda tehti varjatult ning avastati juhuslikult. Kuigi antud näite puhul on teadaolev juhtum ühe pere puhul, on eeldatav ka teiste usklike perede jälgimine läbi miilitsa lastetoa arveloleku.

6 Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk oli uurida, kuidas mõjutas Nõukogude võim Eesti kirikuid Salemi koguduse näitel ning milline oli mõju usklikele.

Bakalaureusetöö eesmärk saavutati leides vastused küsimustele: millisel määral ehk mis vormis ja milliste sanktsioonidega Nõukogude võimu okupatsioon mõjutas Tartu Salemi kiriku tegevust. Kuidas mõjutas Nõukogude võimu okupatsioon Tartu Salemi koguduse liikmeid, kas ja kuidas sekkus nõukogude võim usklike eraellu.

Töö käigus selgus, et riigivõimu poolt avaldatud mõju tekitas kogudustes ümberkorraldusi. Kogudusi suleti ja liideti, neile kehtestati piirangud, millest mitte kinnipidamine avastamise korral tõi kaasa endaga sanktsioonid. Piirangute kehtestamine muutis ka koguduste siseelu. Tänu koguduste ühendamisele muutusid paljud kogudused ühtsemaks, kokkuhoidvamaks ning riigivõimu eesmärk nõrgendada koguduse võimu läbi koguduste liitmise, tekitas vastupidise efekti. Kogudused olid elujõulised, avalikult pidasid jumalateenistusi, tegid hoolekande tööd ning võimaluste piires tehti ka muusikat. Koguduse hooneid hoiti võimalikult korras, tihti tehti vajaduspõhist remonti, mõnikord osteti ka uus hoone. Varjatult peeti laste- ja noorteüritusi, mõnikord ka jõulupidusid. Samuti korraldati salaja suve- ja talvelaagreid, mis muutsid Eesti baptistinoored omavahel tugevalt seotuks ning tekitasid kogukondi üle Eesti. Lisaks peeti salaja kristlike konverentse ja usuõhtuid, näiteks “kukkusmisliikumine”. Usklikud olid julged, kuid siiski teatava ettevaatlikkusega, mis tõi edu ja keelatud üritused ning kokkusaamised viidi läbi ilma suuremate komplikatsioonideta. Antud perioodi kontekstis on imekspandav nii võimsalt varjatud vastupanu osutamise edu, kuid mida kindlamini vastupanu osutati, seda tugevamini ühendas see usklike ning tugevdas nende usku.

Kogudustele seatud piirangud ja ettekirjutised avaldasid nii positiivset kui negatiivset mõju. Eelmainitud tööharude töö keelamine raskendas tööharude edasiviimist, kuid

ühendast kogudust. Jumalateenistuste sisu ettekirjutistele ja ristimiste soovituslike piiranguid vaatamata, ristiti noori ja kogudusega liitus pidevalt inimesi. Tänu rangele asjaajamise korrale tehti korda koguduste dokumentatsioon, sealhulgas antud uurimistöös kasutatud arhiiviallikad. Registreeritud jutlustajate nõue raskendas pastorite tööd, mõnikord ka astuti nõudest üle, millele järgnes ka teatud resultaat.

Võimu survet usklikele oli tunda nii koolis kui töökohas, mis aja möödudes muutus vähem tuntavaks. Lisaks koguduste jälgimisele, jälgiti usklikke ka nende töökohtadel, tuli ette ka ebaseaduslikke jälgimisi, näiteks mil jälgiti usklikke lapsi läbi miilitsa lastetoas arveloleku. Usklike probleemid nii üldhariduskoolis kui ülikoolis olid periooditi tingitud erinevatest põhjustest ning probleemid olid ka erinevatel perioodidel varieeruvad. Peamine probleem seisnes siiski usuvastastes õpetajates ja õppejõududes, kes usklikke õpilasi tagakiusasid erinevatel viisidel.

Kuigi usklikuks olemine tähendas teatud olukordades näiteks soovitud haridusest või riiklikust autasust ilma jäämist, ei väljenda usklikud oma kibestumust vaid leppisid asjaoludega. Eri kohtlemine tol ajal oli kohati ebameeldiv ning tundus ebaaus. Intervjueeritavate sõnul jäid nad tänu survestamisele oma usule ja veendumustele kindlamaks, oma usust ära ei pööranud.

Võib öelda, et kuigi uuritav periood oli raske, siis on need raskused jäänud minevikku ning kaasa võetud head mälestused toredatest üritustest ja kokkuhoidvast kogudusest. Siinkohal tuleb ära märkida, et üldistusi ei saa teha kõigi Eesti kirikute ja usklike kohta, sest kogemused erinevad nii paiguti kui inimeseti.

Autor soovib jätkata Eesti koguduste ja usklike tegevuse uurimist nõukogude perioodil võimalikult kiiresti, sest paljud tol perioodil aktiivsed olnud isikud on juba kõrgemas eas, lisaks on mälestused ajaga tuhmuvad. Samuti ei ole uurimine antud bakalaureusetöö raames Tartu Salemi koguduse mõistes ammendunud, vaid on võimalik uurimist edasi viia. Ka teistes Eesti kogudustes on lugusid ja inimesi, kelle mälestused väärivad ajalukku üleskirjutamist.

7 Kasutatud kirjandus

1. Altnurme, Riho. 2001. *Eesti Evangeeliumi Luteriusu kirik ja Nõukogude riik 1944-1949*. Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 253-258.
2. Eesti Evangeelne Luteri Kirik. *Eesti kirik läbi aja*. <https://www.eelk.ee/et/kirik/ajalooperioodid/> (külastatud 01.05.2020).
3. Flyvbjerg, Bent. 2011. "Case Study." In *The Sage Handbook of Qualitative Research*, 4th edition, eds Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln. California: SAGE Publishing, lk 301-316.
4. Harding, Thomas., & Whitehead, Dean. 2013. *Analysing data in qualitative research. Nursing and Midwifery Research: Methods and Appraisal for Evidence-Based Practice*. Elsevier: Churchill Livingstone, lk 148-149.
5. Illic, Melanie., & Leinarte, Dalia. 2015. *The Soviet Past in the Post-Socialist Present: Methodology and Ethics in Russian, Baltic and Central European Oral History and Memory Studies*. Routledge Approaches to History, lk 93.
6. Lillemets, Aino. 2017. *Jumal on alati ustav*. Salemi kuukiri, 1. november.
7. Pilli, Toivo. 2005. *Teekond teiseks ajaks: Peatükke Eesti vabakoguduste ajaloost*. Tartu : Kõrgem Usuteaduslik Seminar ja Sõnasepp OÜ, lk 89-125.
8. Pilli, Toivo. 2007. *Usu värvid ja varjundid. Eesti vabakoguduste ajaloost ja identiteedist*. Tallinn: Allika, lk 17-27.
9. Pilli, Toivo. 2019. *Omas koguduses truiks jääda: Tartu Saalemi koguduse ajaloost, 1919–1949*. Usuteaduslik Ajakiri 2 (75), lk 63-90.
10. Remmel, Atko. 2011. *Religioonivastane võitlus Eesti NSV-s aastail 1957-1990. Tähtsamad institutsioonid ja nende tegevus*. Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 21-196.
11. Remmel, Atko. 2013. *Nõukogude religioonipoliitika Eesti NSV-s inimõiguste ja sõnavabaduse aspektist vaadelduna*. TUNA: Ajalookultuuri ajakiri.

Rahvusarhiivi, Tallinna linnaarhiivi ja Eesti arhivaaride ühingu väljaanne 3, lk 66-71.

12. Ritchie, A. Donald. 2003. *Doing Oral History: A Practical Guide*. New York: Oxford University Press, lk 19.
13. Valk, Tõnis. 2003. *Eesti Evangeeliumi Kristlaste - Baptistide Liidu ja riigivõimu suhted aastatel 1953-1964*. Tartu: Kõrgem Usuteaduslik Seminar, lk 13- 20.
14. Tartu Salemi EKB Koguduse Nõukogu protokollide raamat 1953-1963. *Tartu Salemi Baptistikoguduse arhiiv (TSBKA)*.
15. Tartu Salemi EKB Koguduse Nõukogu protokollide raamat 1964-1977. *Tartu Salemi Baptistikoguduse arhiiv (TSBKA)*.
16. Tartu Salemi EKB Koguduse Nõukogu protokollide raamat 1977-1990. *Tartu Salemi Baptistikoguduse arhiiv (TSBKA)*.
17. Jürgens, Jaanus. 2020. *Autori intervjuu*. Tallinn, 20. märts.
18. Jürgens, Viive., & Jürgens, Toomas. 2020. *Autori intervjuu*. Tartu, 23. märts.
19. Järv, Aime. 2020. *Autori intervjuu*. Tartu, 2. aprill.
20. Järv, Aime. 2019. *62 aastat Salemis*. Teekäija: kristlik ajakiri aastast 1904. Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liidu väljaanne 5. Tallinn: EEKBKL, lk 22.
<https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=AKteekaija201908.2.14.1> (külastatud 05.05.2020).

Lisad

Lisa 1 Tartu Salemi EKB koguduse Nõukogu protokollide väljavõtted

TARTU SALEMI EKB KOGUDUSE NÕUKOGU PROTOKOLLIDE RAAMAT 1953-1963 (01.01.1953 - 19.12.1963)

Tartu "Salemi" EKB Koguduse Nõukogu koosolekud Võru tn nr 18 koguduse ruumides.

Protokoll nr. 53 (17.11.1953)

Poodiumi tegemise küsimus.

- Nõukogu otsustas teha laulukoori juhi ettepaneku kohaselt koguduse jumalateenistuse ruumile poodiumi, et laulukooril oleks parem esineda. Nõukogul oli läbirääkimine mainitud küsimuses laulukoori juhiga ja laulukoori liikmete vendadega.

Protokoll nr. 57 (13.06.1954)

Koguduse kirjavahetuse raamatu avamine.

- Nõukogu otsustas avada raamatu, kuhu oleks sisse kantud koguduse kirjavahetus, et koguduse asjaajamisest oleks selgem ja korrektsem ülevaade. Samuti otsustati nummerdada koguduse ametlikud kirjad, mida varem pole tehtud põhjusel, et ei ole otsest nõut olnud mainitud raamatu pidamise ja kirjade nummerdamise kohta. Kirjavahetuse raamatupidamist tuleb alata juuni kuuga aastal 1954.

Protokoll nr. 68 (21.08.1955)

Osasaamise riistade ostmise küsimus.

- Nõukogu otsustas osta kogudusele kaks osasaamise karikat ja kaks vaagnat. Vajaduse korral tuleb teha osasaamise riistade muretsemiseks eri ohver.

Protokoll nr. 72 (18.03.1956)

Koguduse jumalateenistuse ruumi kapitaalremondi fondi loomise küsimus.

- Kuna maja, kus Tartu "Salemi" EKB Koguduse jumalateenistused peetakse, on väga vana ja on ette näha, et varem või hiljem kerkib üles koguduse

jumalateenistuse ruumide küsimus, siis nõukogu, kaaludes olukorda, otsustas oma laiendatud koosolekul osutada kapitaalremondi fondi. Nõukogu otsustas avada eri raamatu, kuhu oleksid sisse kantud kapitaalremondi fondi vabatahtlikult laekunud summad. Samuti otsustas nõukogu avada arve koguduse nimel hoiukassas, kui selleks on vajadust, ning volitada hoiukassat koguduse raha välja võtma koguduse liikmeid Liin, Alfred Juhani po. ja Parts, Aleksander, Tõnise po., kes oleksid allkirja-õiguslikud.

Protokoll nr 88 (03.08.1958)

Koguduse ruumide remont.

- Otsustati teostada koguduse ruumide iluremont ja määrata nende tööde läbiviijaks v. Hermann Kuusk.

Protokoll nr. 91 (15.01.1959)

Koguduse ruumide ostu ja selle kapitaalremondi küsimus

- Et koguduse ruumid praeguses olekus koosolekuteks kitsad on ja pealegi ruumide remonti vajavad, siis otsustati majaomaniku Julius Joonasega läbirääkimistele astuda, et ruume ära osta ja maja käesoleva aasta suvel kapitaalselt remontida.

Protokoll nr. 92 (15.03.1959)

Koguduse poolt Võru tn nr. 18 kod. Julius Joonaselt ostetud mõttelise maja osa tehingu kinnitamine

- Tartu "Salemi" EKB koguduse üldkoosolekul 18.12.1958 otsustati Võru tn nr.18, kus senini koguduse palvela oli, otsustati mõtteline maja osa majaomanik Julius Joonaselt, kes selleks ettepanekuga oli esinenud, ära osta. Et kogudus ei oma juriidilise isiku õigusi, siis otsustati niiviisi, et maja mõtteline osa ostetakse koguduse nõukogu liikme Alfred Liin'i nimele, kes selle maja osa päale ostu kohe omavahelise kokkuleppe järele kogudusele üle annab. See tehing sai teostatud 1959.a jaanuari kuu 31 päeval Alfred Liini poolt. Ostetud mõtteline maja osa on lõunapoolsest maja otsast 8,4 mtr pikkuses, 71,5m² pindalaga ehk 37,8% kogu majast. Maja mõttelise osa ostuhind oli rbl. 23 000.- (kakskümmend kolm tuhat rubla) ja notariaal kulud rbl. 357.50 (kolmsada viiskümmend seitse rubla ja 50 kop.), seega kogusumma rbl. 23 357.50 (kakskümmend kolm tuhat kolmsada viiskümmend seitse rubla ja 50 kop.). Koguduse nõukogu mõttelise maja osa ostutoimingut läbivaadates leidis, et tähendub ostu-müügi tehing on otstarbekohaselt ja korralikult teostatud ning otsustas seda kinnitada.

Protokoll nr. 112 (13.05.1961)

Klaveri ostmise küsimus

- Nõukogu, kaalunud igakülgset olukorda, ning veendunud, et laulukoori töö koguduse teenimisel Jumala nime kiituseks on tugevasti pidurdatud põhjusel, et olemasolev harmoonium on oma konstruktsioonilt ning ehituselt nõrk hoogsaks laulude saatmiseks, ja teiseks - vaja kapitaalremonti, - otsustas: et parandada ning soodustada laulukoori tööd ja vältida asjatut kulu harmooniumi remontimisega - osta kogudusele klaver. Klaveri ostmisest kogudusele teatada eriohvi kokkupanemise, ja ohvi vastuvõtjateks määrata vennad Truus ja Popov, kes selleks ka oma nõusoleku andsid. Ohvrit kogutakse tarviliku suurema laekumiseni.

Protokoll nr. 5 (29.09.1963)

Nõukogu informeerimine täitevkomitee ettepanekust

- Presbüter P. Himma teatas koguduse nõukogule, et tema ja Kolgata koguduse nõukogu esimees R. Allsalu olid välja kutsunud Tartu Linna Täitevkomitee aseesimehe juurde. Täitevkomitee aseesimees sm Lott teatas, et vastava Ministrite Nõukogu määruse alusel tuleb Tartu "Kolgata" kogudusel ja Tartu "Salemi" kogudusel kolida "Aleksander Nevski" kirikusse Sõbra tn. jaanuaris 1964. A. Soovitati vastavaid ettevalmistusi teha nimetatud operatsiooni läbi viimiseks. Mainitud soovitusel alusel toimuski mõlemate koguduste nõukogude ühine koosolek Tähe tn 118a "Kolgata" kogudus ruumides, millest võttis osa Tartu "Salemi" koguduse nõukogu esimees A. Liin ja presbüter P. Himma. Arutati üldiseid põhimõttelisi küsimusi ühinemise asjus. Mingeid konkreetseid otsuseid ei tehtud, sest olukord antud küsimuses on veel ebaselge ametlikust küljest. Täitevkomitee aseesimees lubas veel kord koguduse esindajaid välja kutsuda selleks, et anda täpsemaid instruktsioone mainitud küsimuses.

TARTU SALEMI EKB KOGUDUSE NÕUKOGU PROTOKOLLIDE RAAMAT ALATES 1964 (01.01.64 - 31.12.1977)

Protokoll nr. 8 (26.12.1964)

Harmooniumi müügi küsimus

- Nõukogu kõigiti kaalunud ja arvestades koorijuhi Vardja, V. ettepanekuga, et olemasolev harmoonium on väikese võimsusega ja seega ei vasta tarvilikele nõuetele koguduse teenimisel, otsustas selle harmooniumi girma "Hofberg" koos sinna juurdekuuluva elektriventilatsiooni mootoriga ära müüa kod. Koger, Karl Mardi pojale, kelle elukoht on Tartus, Marja 1-2 - hinnaga rbl. ükssada kakskümmend eest; müügi kohta on koostatud eraldi akt.

Protokoll nr. 9 (27.12.1964)

Harmooniumi ostmise küsimus

- Nõukogu otsustas äramüüdud harmooniumi asemele osta tugevama võimsusega harmooniumi Esteg Organ Go Brattleboro, Vt. U.S.A. kod Sepp, Osavald pojalt, kelle elukoht on Räpinas, Pärna 30 - hinnaga rbl. Kolmesaja kaheksakümne eest, milline summa väljamaksmiseks eraldada koguduse kassast; harmooniumi ostmise kohta on koostatud eraldi akt.

Protokoll nr. 6 (17.10.1974)

Abiruumide ostmise küsimus

- Maja mõttelise osa omanik, Joonas, Julius teatas koguduse nõukogule, et tema tahab oma osast ära müüa 2 tuba, köögi ja veranda. Müügi hinnaks on rbl 4000 (neli tuhat). Mainitud ruumidest ühte on kogudus kasutanud pikemat aega rõivaste hoiuruumina. Kuna kogudusel on hädasti vaja abiruume, siis nõukogu võttis vastu majaomaniku pakkumise, et see esitada kogudusele otsustamiseks. Abiruume on vaja koguduse kantseleiks, rõivasthoiuks ja pillide ning nootide jaoks. Nõukogu pöördus mainitud ruumide ostuküsimuses koguduse poole, et koguduse autoriteetset otsust teada saada antud küsimuses. Koguduse presbüter, Jürgenson, Jüri teatas kogudusele majaomaniku soovi ja müügi hinna. Kogudus, olles väga teadlik ruumide vajalikkusest, andis oma üksmeelse otsuse abiruumide ostmiseks. Samuti andis kogudus üksmeelselt nõukogule täieliku õiguse ja vabaduse sammude astumiseks, mis osutuvad vajalikeks ruumide ostmise ja vormistamise läbiviimisel. Nõukogu, lähtudes sellest, et kogudus ei oma juriidilise isiku õigusi, otsustas ostuküsimuse lahendada koguduse usaldusmehe abil. Sama moodust kasutati varem koosolekute saali ostmise juhtumil. Abiruumide ostmisel valis nõukogu usaldusmeheks Kivistik, Ado Jaagupi poja. Nimetatud usaldusmehega sõlmib nõukogu eri lepingu, millega oleks kindlustatud kogudusele täielik ja kestav peremehe õigus ruumide kasutamisel. Nõukogu otsustas rahalise küsimuse lahendada erifondi alusel. Avatakse erifondi raamat, kuhu kantakse sisse annetaja nimi ja annetatud summa suurus ning võetakse allkiri annetajalt isiklikult. Kõik toimugu täieliku vabatahtlikkuse alusel ja vastavalt annetaja südametunnistusele.

TARTU SALEMI EKB KOGUDUSE NÕUKOGU PROTOKOLLIDE RAAMAT ALATES 1977 (01.01.1977 - 16.05.1991)

Protokoll nr. 3 (05.05.1979)

Aleksander Popovi küsimus;

- Umbes aasta poolteis ttagasi tõid soomlased Nousiainen ja Üliväino Eestisse omapärase vaimuliku nähtuse või liikumise, mille nimeks sai "kukkusmisliikumine." Mainitud vennad esinesid kõnedega Tallinna Oleviste

koguduses. Pärast üldist koosolekut korraldati järelkoosolek, kus vennad teostasid massilist käte-peale panekut või puudutamist. Puudutuse tulemusena kukkus puudutatud kohe seliti maha. Oleviste koguduses leidis “kukkumisliikumine” soodsa kõlapinna. Olevistest kandus mainitud nähtus edasi ka teistesse kogudustesse, kus presbüterid sellesse pooldavalt suhtusid. Tartu “Salemi” koguduse nõukogu ei ole seda liikumist piibellikult tunnistanud. Nõukogu seisukoht on ka A. Popovile teatavaks tehtud, millega aga Popov ei ole arvestanud, seda lihtsalt hüljates, ignoreerides. Selle liikumise mõju Popovile on olnud negatiivne. Ta ei ole ühe aasta kestel tulnud koguduse osadusse, Kristuse surma mälestamisele. A. Popovil on osadus katkenud ka nõukoguga, kes soovitas olla ettevaatlik käte peale panekuga, sest ta ei tunne nende inimeste kõlbelist olukorda, kellele ta käed peale paneb. Küsimusele vastates ütles A. Popov, et ta ei oma haigete tervendamiseks vaid ta palvetab usus. Lisaks öeldule on tulnud teistest kogudustest, kus A. Popov on töötanud, teateid, et ka seal on tekkinud kogudustes lõhed, ühed pooldavad, teised on kurvad ja vastu. Arvestades tekkinud olukorraga püüdis nõukogu veel kord A. Popoviga rääkida, et küsimusele leida lahendust. Kahjuks jäi ka seekordne kõnelus tulemusteta. A. Popov jäi kindlaks oma hoiakule ega leidnud minimaalsetki vajadust vabandamiseks öeldes, et ta käitub Piibli järgi ja ei arvesta üldse inimestega. Nõukogu soovitas Popovil töötada nii, et ei tekiks lõhesid kogudustes, kaasa arvatud ta oma koguduses. Samuti et kogudus ja nõukogu saaks kaasa anda oma nõusoleku ja õnnistussoovid. Antud juhul puudub vennal mainitud usalduslik ja õnnistav osa. Lähtudes eelöeldust ei soovi nõukogu, et A. Popov kasutaks kantslit enne, kui on oma suhted korraldanud koguduse ja nõukoguga.

Protokoll nr. 4 (18.08.1983)

Uute liikmete vastuvõtmine ristimise teel

- Oma soovi kogudusega liituda esitasid Jürgens, Jaanus, Jürgens, Jaana, Savva, Andres ja Kõomägi Helju. Koguduse nõukogu kuulas nende tunnistust usklikuks saamisest. Nende tunnistustest selgus, et nad on piibellikult pöördunud ja meelt parandanud usklikud, keda Pühavaim on sünnitanud uuteks inimesteks. Nad on ristitud nende isikliku soovi ja usulise arusaama alusel Tartus 27. augustil 1983.a presbüter Jürgenson Jüri poolt.
- Otsustati vastu võtta koguduse täieõiguslikeks liikmeks:
- 1. Jürgens, Jaanus, sünd 09.10.1966.a
- 2. Jürgens, Jaana, sünd 30.12.1967.a
- 3. Savva, Andres spnd 16.09.1960.a
- 4. Kõomägi, Helju sünd 05.07.1923.a

- 5. Täär, Tiina sünd 15.04.1915.a

Protokoll nr. 4 (04.09.1988)

Palvela ehituse küsimus

- Kuna palvela asub lammutamisele kuuluvas rajoonis, siis laiendatud nõukogu arutas sellega seoses palvela küsimust ja kaalus uue palvela ehitamise võimalust. Otsustati: esitada kogudusele palveaineks uue palvela ehitamise küsimus ja otsida selgust Jumalalt.

Protokoll nr. 8 (21.05.1989)

Koguduse täiskogu koosoleku kokkukutsumise küsimus seoses palvela ehitusega.

- Otsustati uue palvela ehitamise küsimuses langetada hääletamise teel.

Protokoll nr. 2 (18.03.1990)

Kogudusetunniga seonduv

- Otsustati: alustada uuesti koguduse tundidega, kus perekondlikus osaduses võiks ühiselt jagada oma muret, tulla oma vajaduste ja probleemidega. Koguduse tund toimub iga kuu esimese pühapäeva eelse laupäeva õhtul.

Protokoll nr. 4 (16.09.1990)

Pühapäevakooli töö

- Nõukogu arutas pühapäevakooli tööga seotud küsimusi ja kaalus pühapäevakooli juhatajaks ja õpetajateks sobivaid kandidaate. Pühapäevakooli juhatajaks määrata Jõgar, Andrese, kuna ta õpib usuteaduse seminaris, saades sellega vajaliku ettevalmistuse selleks tööks. Vaimuliku taseme ja ettevalmistuse poolest sobivateks pühapäevakooli õpetajateks ostusid Jürma Helju, Järv Piret, Jõgar Ülle ja Udam Kersti. Udam Kersti ei ole küll koguduse liige, kuid tal on hea kristlik kasvatud ja hea tunnistus koguduselt.

Protokoll nr. 6 (21.10.1990)

Uue kiriku projekteerimine; Kalevi tn 76 elamu ostu küsimus

- Nõukogu arutas uue kiriku projekteerimise küsimust. Projekteerimisega seotud küsimuste lahendamiseks ja projekti lähteülesande koostamiseks otsustati moodustada komisjon koosseisus: Jürgens Toomas, Järv Eino, Udam Kalev, Saar Adu, Saumets Andres ja Saul Kalju.
- Nõukogu annab nõusoleku kogudusele pakutud uue kiriku ehituskrundil asuva maja Kalevi tn. 76 ostmiseks ja raha eraldamiseks kiriku ehitusfonist. Maja maksumus 10 tuhat rbl + riigilõiv. Nõukogu volitab koguduse nimel ostu-müügi tehingut sõlmima Saul Kalju Joosep-Rudolfi p.

Lisa 2 I intervjuu: Jaanus Jürgens (sündinud 1966)

Kas ja kuidas sina tundsid, et sinu kui kristlase/kristlikust perest pärit inimese ellu NSVL võim sekkus?

Kuna me (õed-vennad) käisime normaalses koolis, Karlova Koolis, muusikaeriklassis, laulsin poistekooris ja ka kooris Kurekell. Seal ei olnud probleeme palju. Probleemid olid õpetajatega, kes kiusasid ja olid usuvastased.

Kas neid õpetajaid oli palju?

Meie koolis polnud neid õpetajaid palju, aga mõned ikka olid. Probleemid algasid sellest, et me ei astunud oktoobrilasteks, pioneeriks ega konsomoliks. Kuna me olime head õpilased ja tublid lauljad kooris, koos õdede ja vendadega. Meid õpetajad ja eriti koorijuhid hoidsid, kuna me olime tublid väga tublid lauljad ja täitsime nõudeid. Kõige rohkem oli küsimus ajalooõpetajates, Elle Karo, kes oli minu klassijuhataja, kes oli eriliselt usuvastane inimene, kes püüdis solvata klassi ees. Kui leidis võimaluse, siis küsis, et “Noh, mida te seal oma suvelaagrites teete? Kas see on nii salajane, et sellest ei julgegi rääkida?”

Ma mäletan, olin vist umbes 13 aastane ja oli ajalootunnis käimas feodaalühiskonna käsitlemine. Meil oli tundi kuulamas üliõpilasestest praktikandid ja ta tahtis teha näidistundi. Küsis sellise küsimuse, et kes oskab vastata: “Kes ootasid ja ründasid metsas feodaalülimeid?” Mina siis ka tõstin käe ja vastasin ja mul libises üle huulte sõna “metsavennad”. Mul kästi kohe muidugi istuda ja muidugi see see hetk oli täiesti vale vastus. Kui tund sai läbi, no me olime väga kokkuhoidev klass ja kaasõpilased ming keegi usu pärast ei kiusanud mitte kunagi, aga õpetaja jättis kõiki meid 10ks minutiks klassi. Minul käskis ta püsti tõusta ja siis sõimas täiesti läbi ja sõimas, et ma olen täielik usuhull, et parteitegelased on klassis ja kuidas julged öelda sõna “metsavennad” ja et te usuinimesed ikka pooldate vana Eesti Vabariiki. Ühesõnaga, see oli kõige kõige vastikum kogemus minu koolis käigu ajal usu suhtes. Aga üldiselt oli

kool väga normaalne. Meil oli meesõppealajuhataja, Boriss Goldman, kes on rahvuselt juut, oli õppealajuhataja ja vene keele õpetaja, siis sisemuses ta julgustas ja ütles, et väga tubli, et olete teistmoodi mõtlevad inimesed. Tema kunagi ei süüdistanud, et miks ma ei ole konsomol ja pioneer. Seda teemat üldse ei puudutatud. Ma aravn, et see oli Jumala ime, et olime sattunud nii heasse koolikeskkonda. See ajalooõpetaja, see oli selline aeg, ta oli esikommunist, täna ta on vist isegi mingi õppejõud. Nii see elu on, et osad punased lähevad ka sinimustvalgeks.

Riiklikult oli see huvitav lugu, et kuigi me õppisime väga hästi ja täitsime koolikohustust kenasti, siis olime miilitsa lastetoas arvel. Tänapäeval on see nagu kartoteek, kus on kõik erikasvatust vajavad lapsed. Seda avalikult ei räägitud, aga kuidas me sellest teada saime oli ka huvitav. Üks laupäev kui me ei olnud kodus, aga isa ja ema olid ja tulib rahvamalevlased, meie mõistes siis abipolitseinikud koju ja küsisid, kas lapsed on kodus, kus nad on, mis nad teevad. Kas neil ikka koolis läheb hästi. Vanemad vastasid, et jah, ikka läheb hästi, praegu on sõprade juures ja vanemad küsisid, et miks nad üldse tulid. Ja no nad siis vastasid, et no lihtsalt, et küsida, kuidas õppimine läheb ja kuidas käitumine on. Aga nad tegelikult eksisid, nad olid kartoteegist võtnud valed meie toimikud, toimikute peale oli kirjutatud "usklik kodu", meie kõigi toimikute üles serva. Üks kord juhtus selline asi, pärast seda keegi meid nii ei kontrollinud. Aga see andis märku, et kõik kristlased, eriti lapsed, olid miilitsa lastetoas arvel.

Kas kooliga seoses on veel midagi meelest, kuidas sulle ülekohut tehti?

Väga ebameeldiv oli viimases klassis kui poistekoor hakkas sõitma Bulgaariasse ja kuna ma olin juba 8 aastat laulnud ja sel hetkel see Bulgaaria sõit oleks kui tore finaalsellele, sain palju reisida Venemaal ja tore aeg oli. Bulgaaria sõidu kohapealt oli nii, et kes konsomolid ei olnud, ei saanud kaasa. Kes tahtsid kaasa, pidid astuma konsomoliks. 8 poissi, kes ei olnud konsomolid, olid protesti mõttes mitte astunud, astusid konsomiks, aga mina ja kadunud klassivend Riho Kukk jäime kindlaks endale ja ei astunud konsomoliks nign me ei saanud kaasa Bulgaariasse. 20 aastat peale vabariigi taastamist kohtusin Uno Uigaga, kes oli tol ajal koori dirigent ja vist linnavalitsuse

parteikomitee otsusega pidi sellise otsuse vastu võtma ja mitte konsolid maha jätma, siis tema on ainus, kes minu ees vabandas selle pärast. See oli selline esimene kord kui ma tundsin, et tehti ülekohut. Mul ei olnud kahju, et ma sinna minna ei saanud, teisipidi just näitas kui hea on jääda enda põhimõtetele kindlaks. Noorena tundsin, et liiga tehti, kuna me ikkagi väga hästi laulsime ja nii pikalt olime juba olime seal olnud.

Kas sinu ülikoolis õppimist ka kuidagi mõjutas sinu kristlaseks olemine või kristlikust kodust pärit olemine?

Ülikooli suhtes ei olnud probleemi, need ajad olid varem kui kiusati ülikoolis inimesi taga. Selge oli see, et ülikoolis sai käia, aga kui sa keeldusid minemast parteiloengutesse või keeldusid õppimisest mingeid teatud ained, siis tekkis probleeme. Minul ei olnud see takistuseks, õppima pidi ikka NLKP ajalugu ja teaduslik kommunism, marksim ja selle pärast mind välja ei visand, et usklik olin. See oli 1985. aasta ja selleks ajaks oli ülikoolis kohustuslik asi, mis tuli ära teha. Mina ise valisin minna sinna, et saada läbi, aga ega see ei tähendanud, et ma oleks pidanud oma ideoloogiat muutma, põhimõtetest loobuma. Ka minu tädi ja tema mees on lõpetanud kooli, nemad olid ka usklikud tol ajal ning said sellest hoolimata kraadid kätte.

Seal oli ka õppejõude kes nägude järgi, kellele ei meeldinud, et oled usklik, kes vahepeal kukutasid läbi ja tegid asja keerulisemaks, aga üldjuhul kui olid materjali õppinud, siis oli see arvestus/eksam kenasti läbi saada.

Kas ja millisel kujul toimusid näiteks koguduse laagrid?

Salemi kogudus eraldi laagreid ei korraldanud, ei koguduse laagrit, laste- ega noortelaagrit. Laagreid korraldas Kolgata kogudus ja mina nendest võtsin ikka alati osa, sest mu tädi ja tädimees olid aktiivsed seal. Kui olime juba teismelised, siis kõige tähtsam baptistinoorte üritus oli Piiblipäevad. See oli tol ajal aasta tippsündmus, kus kõik Eesti kristlikud noored said kokku ja tutvusid. Kõik seda meeletult ootasid ja see oli hästi suur sündmus. Raha sai juba pool aastat varem kogutud, et Tallinnasse sõita. Tallinnas kas Kalju koguduses või Nõmme kirikus, suures kirikus olid alles 1990ndate

alguses. Riiklikult ei olnud seda lubatud, noorte kristlikku üritust, korraldati festivali nime all. Oli kindlasti ka KGB kuulajaid kohal, ega keegi ei teadnud, kes on kes. Kuna me noortena olime palju Mustvees ja Tallinnas ja Kohilas, siis tegelikult üle Eesti oli palju tuttavaid ja sugulasi. Mustvee noortega saime hästi läbi, sest me suvitasime Mustvees. Piiblipäevadel käisime koos vahel ja seal oli selline noorepõlve sõprus. Kuna nemad käisid läbi Tapa koguduse noortega, siis tekkis selline Tartu-Mustvee-Tapa ja ka osalt Rakvere ja Tamsalu, see selline suur tore punt. Korraldasime seal Radnal, Mustvee lähedal Peipsi ääres suvelaagreid, võimalikult sügaval metsas, järve ääres. Läksime tavaliselt 4-5 päeva varem kohale, niitsime lõkkeplatsi ja kööki ja võrguplatsi, kaevasime vetsuaugud, telkides magasime ja järves pesime, süüa tegime lõkke peal katlas, hiljem tassisime ka gaasipliidid koos ballooniga kohale, kuna puid, mida lõkkesse panna, ei olnud palju. Kuna rahvast oli palju, umbes 100 või isegi rohkem oli alati kohal.

Kas mõnikord keegi avastas ka neid metsalaagreid või tuli nendest probleeme?

Me ise hoidsime suu väga kinni ja kes tahtis oma mittekristlikke sõpru kaasa kutsuda, siis reegline olid need väga valitud sõbrad. Tol ajal häbeneti usku, suures osas olime kristlikest peredest ja kuskile kuulutusi üles ei pandud nagu praegu. Lihtsalt panime asjad paika ja hoidsime salaja ja joonistasime legende nendele sõpradele, kes polnud varem käinud, GPSi polnud ju. Käsitsi joonistatud kaart. Tegelt oli hästi mõnus, pastorid olid sellega kaasas, tulid sõna jagama ja ise ka igatsesime Jumala lähedust looduses. Ka üksteisega oli tore suhelda. Vaba maailm oli palju rohkem suletud, täna ei oskagi seda tunnet kirjeldada kui vähe me üldse teadsime, mis piiri taga on. Vahel kuulasime Rootsi raadiot, aga neid saateid ka segati, Vene riik segas, kuulasid pool saadet ära ja siis hakkas ragisema. Väga palju võimalusi ei olnud. Pigem oli see, et kõik tahtsid tulla sinna laagrisse, ka kristlikud noored ja osaduses olla. See andis terveks talveks jälle elamise jõudu ja pärast me juba hakkasime talvel kokku saama, Valgejõe, Laine Sundja kodu juures, Ewertti ema ja tädi olid eestvedajad. Kõik see kamp läks sinna talvevaheajal Valgejõe majja ja mitu päeva seal, Dmitri Liping käis seal

vahel meile sõna jagamas, oli Tapa koguduse vanem, Toomas Kivisild, kes oli noortepastor Tapal. Need olid hästi ägedad ajad. Sellesmõttes oli meil hea, et me saime kristlasnoorte kokku hoida, nii suur kamp, saime üksteisele toeks olla. Alati kui laager läbi sai, hakkasid kõik kirju kirjutama. Mis teed, kus oled, 4 lehekülge pikk kiri, viisid posti ja siis jäid ootama vastuskirja. Ma usun, et väga palju täna on sellest ajast sellist sõprust, mida on jäänud ja hea sõnaga meenutatakse.

Ükskord ma mäletan, et Mustvee Radna laagris oli nii, et olime metsa juba kõik läinud ja laager teist päeva kestis. Tegelikult oli niimoodi ikka ka, et valiti inimesed, kes jälgisid ja käisid teatud aja tagant vaatamas, et keegi meid ei ole jälitama tulnud ega müilits või metsavaht ei tuleks. Järve maa-ala haldaja oli tuttav inimene ja temaga oli kokku lepitud, tema pigistas silma kinni. Aga tuli 2 tüüpi Kohtla-Järvelt, kes olid Peipsi ääres puhkamas, kes olid KGB töötajad. Me siis neile ütlesime, et meil on suvepäevad, aga küsisid, et miks te viina ei joo ja ja nii edasi, et kui teil õppepäevad. Vanasti oli nii, et kui olid mingid suvepäevad või üritused, siis alati joodi viina ja pandi pidu. Aga meil ei olnud midagi alkohoolset ja siis nad hakkasid kahtlustama, et äkki oleme usklikud. Aga kuna nad olid vabal ajal seal, siis nad läksid ära. Aga pastor arvas, et talle varsti helistatakse. Ma mäletan, et tegime suure eestpalve ja et kui nad kahtlustavad, et usklikud peavad laagrit, siis oleks tulnud Kohtla-Järvelt ja meid kõiki kinni võetud. Helistati sellele järve kaitseala ülemusele ja kuna sellele oli teatud ja ta sai öelda, et mängivad palli ja see oli suur ime, et sellest suurt pahandust ei tulnud. Aga iga kord oli hirm ja sellisest asjast oleks võinud suur skandaal tulla, vangi poleks pandud, aga oleks vanemate töökohtadesse teatatud ja muud ebameeldivusi. Kaks asja, olime ise ettevaatlikud ja Jumal hoidis.

Kuidas veel oli tunda võimu mõjutusi, kuna olite kristlik perekond?

Pigem oli nii, et me suhtlesime suurelt jaolt teiste kristlike peredega. Me olime ka nagu suletud kogukond. Ega seal suhted olid üldjoontes olid tõsisel vene ajal päris head. Osad pastorid tahtsid küll ranget joont ja igasugused uuendused ei olnud väga rõõmsasti vastuvõetavad, aga oli suletud kogukond. Tegelikult on see, et see mõjutas

seda, et kui ma ükskord Tallinnasse sõjaväkke läksin ja rohkem mittekristlasega suhtlesin, siis oli palju asju, mis pani imestama.

Väga suurt tagakiusu ei olnud, Tartu oli suht rahulik linn, pigem oli Tallinnas, seal kus olid aktiivsemad, Effataa ja ärkamine, neid kiusati rohkem taga. Vahel ei antud töökohta, aga kiusamine oli rohkem 50ndate lõpus. Täna juba 80+ mehed olid noored mehed. 1970-80ndatel ega üsna rahulik oli see Eesti kristlaste elu.

Kas sind sõjaväes ka teistmoodi koheldi kuna olid kristlikust perest pärit?

Sõjaväes oli väga hästi, kuna mul oli kristlasest sõber teenis enne, kuhu ka mina sain teenima, meditsiini ülema autojuhiks, seal see ülemus isegi teadis, et ma olen usklik ja temal oli ükstapuha. Oli oluline, et hästi hoidsin autot ja sõitsin ilusti. Pakkus küll 10 minutiga parteisse astumist, aga ma ei tahtnud. Pigem kiusati taga seda, et ma olin eestlane ja sain Tallinnas teenida, et nende meelest oleksin pidanud Siberis teenima. Vene ohvitserid olid ülbikud, kes fašistiks solvasid. Ma ei puutunud paljudega kokku, sest ma vedasin ühte kindlat ülemust. Teised autojuhid, kellega ka suhtlesin, olid sõbralikud, pigem oli see ülemuste poolt eestlastesse halvasti suhtumine, kuigi oli kui paradoksaalne, et nad tahtsid just eestlasi autojuhtideks, aga sõimasid fašistideks, hästi vastuoluline aeg oli. Sai iga päev sõimata, et olid fašist.

Milline see üldine riiklik usuasjade olukord oli sinu nägemuse järgi?

Riiklikult üldiselt usuasjad olid kõik keelatud ja oligi see usuvabadust ei olnud. Ainult kogukonna sees ja see kindlasti pärssis usu arengut või levikut ja ikkagi üldiselt olid nagu kõik usklikud riiklikult oli põlastava suhtumise all. Vanaisa Toomas 45 aastat oma töökohas peeti tööalaselt lugu, aga kuna ta oli usklik ja mitte parteiline, siis teda küll ei vihatud, aga põlastav vaatamine oli usklite peale. See oli riiklikult doteeritav, see oli kui tore, et usklikke põlastasid. Võibolla Venemaal oli see asi hullem, aga kui Eestis olid igati tubli töömees ja tore inimene, siis ei pidanud tohutuid kiusamisi üle elama.

Kas olid mingid piirangud kristlastele? Kas koheldi kuidagi teistmoodi kui teisi inimesi?

Sa võisid teha näiteks hästi tööd, aga kui sa parteilane ei olnud, siis sind näiteks ei kutsutud partei kongressidele, sulle ei antud autoostu luba, ei pakutud korterit ja noh selline, ma ütlen, et meie oleme olnud tublid inimesed ja ei ole olnud suuri kannatusi. Mõned kes olid suured ateistid ja nad ikka proovisid halvasti öelda, aga üldjoontes sind hinnati, kuna vene ajal oli joomist töö juures tohutult, korralagedust ka, aga tubli töölisena sind hinnati. Inimesed küll käisid tööl, aga ei tehtud tööd. Usklikud tegid tööd ja sellepärast neid kiusati, et nad tegid korralikult tööd ja ei varastanud riigi tagant. See oli nii öelda äge, et riigi tagant sai varastada, kuna riik oli inimeste rõhuja. Nagu kentsakas aeg, täna ei kujuta ettegi. Põhiliselt kiusati taga, kuna usklikud ei olnud reeglina parteiliikmed, ei olnud konsomalid ega pioneerid, siis selle pinnal tekkis halvaks panu, arvati sind riigi vaenlaseks, et sa ei ole nõus riigikorraga. Kui avanes võimalus tagakiusata või halvasti öelda kollektiivi ees, siis seda tehti.

Kas sul endal ka mõni töö jäi saamata, sest sa olid kristlane?

Tööd sai, kuna loodreid oli palju ja usklike võeti ennem tööle kui joodikuid. Võeti see joodik ka, aga pidid tema töö ka ära tegema. Võibolla kuskil kindlasti oli rohkem tagakiusatud kristlasi, aga kui sa ise olid mõistlik ja töökas inimene, siis reeglina ei olnud sellist.. ikkagi vaadata viltu ja tõgati, et noh, mis te seal pühapäeviti räägite ja selline tõgamine, aga talumatut asja ei olnud. Mõnes kohas oli lausa nõnda, et suur parteilasest ülemus kõigi ees välja ei näidanud, aga salaja ikkagi hoidis kristlasi, oli normaalne inimene ja olude sunnil parteilane ja andis ikkagi autoostu lubasid ja võimaluse piires muid hüvesid, kui olid töökas. Kuna usk oli riiklikult põlastatud ja polnud auasi, siis usklik oli kui sõimusõna, kõik irvitasid ja osad tulid ja üritasid sind ümber veenma.

Kooli aeg need samad ajalooõpetajad ütlesid ja hirmutasid, et kui sa komsomoliks või pironeeriks ei hakka, siis ei saa tööle ega kooli ega midagi. Rohkem hirmutati ikkagi. Aga lõpuks kui olid tubli ja hea, siis said ikkagi kooli ja tööle. Vähemalt meie ajal,

võibolla 50ndatel, mil olid raskemad repressioonid, siis võis olukord keerulisem olla. Juhtivatele töökohtadele ei saanud, sest seal oli vaja parteilane olema, aga sõltus suuresti inimesest endast väga palju.

Kuidas kristlased ise kommunismi suhtusid?

Piiblis on punane metsaline kui kommunist, seetõttu ei lasknud ka kristlased ennast sellest häirida. See oli usuvastane ja ega kristlased sellega ei liitunud, usku ja kristlasi hävitav organisatsioon. Eesti inimesed olid suht euroopalikud, aga Venemaal oli päris kohutav see tagakius, siin oli suhteliselt hea elada.

Kas on veel mingeid mälestusi sellest ajast?

Ma mäletan, et kõige nõmedam oli see, lihtsalt inimlikust kadedusest, käidi kaebamas KGBsse ja miilitsasse. Oli ka inimesi koguduses, kes olid KGBsse värvatud tööle. Agendid salvestasid juthusi ja kaebasid KGBle. Kutsusti pastor vaibale ja küsitleti, et miks ikka nii ja naa jutlust pidasid. Vahepeal ka nii öelda koristati ka eest ära inimesi, kes olid liiga avameelsed koguduses.

No näiteks olid sellised pioneeride rivivõitlused, kõik noored koos saalis treeniti, trummide saatel, rivis sammuti, parempöörd, vasakpöörd, paras klounaad. Kuigi mina ei olnud pioneer, sain osaleda pioneeride rivivõistlusel ilma kaelarätita, mul algklasside klassijuhataja oli suhteliselt normaalne, tema vanemad olid ka kunagi Siberisse viidud ja ta mõistis asja täiega, tema siis ütles, et tule ikka, aga ära seda kaltsu kaela pane. Punane kaelarätt, seda kutsuti kaltsuks. Ma käisin rivivõistluses, saime Tartu linnas esikoha oma vanuserühmas. Kuna ma osalesin ilma kaelarätita, mõned kooliõed ütlesid, sulle Jaanus sobiks see kaelarätt, aga ma ei pannud. Täna vahel ikka viskan nalja, et tõesti võibolla oleks sobinud, aga see ka kõik. Mäletan Albert oli ka mu klassis, isa tõi angoolast teist värvi nailonriidest kaelaräti. Tal oli ainsana teist värvi kaelarätt, kes seda pioneeri asja tõsiselt võtsid, need imetlesid.

Ma veel mäletan, et minu vanavanemad olid julged, meie majas toimusid vaimulikud kohtumised, väikses kodus 50 inimest, kõik aknad olid paksude tekkidega kaetud ja kõva muusikat ei tohtinud teha. Paljud need, kes Tallinnas Effataa liikumises olid, aga Tartusse õppima tulid, nemad tahtsid siin Tartus ka kuskil koos käia. See oli väga selles mõttes ohtlik ja mu vanavanemad olid tõesti julged, et nii lubasid enda juures selliseid kohtumisi korraldada. Kui sellest oleks teada saadud, siis ma ei tea, nendega oleks kohutavaid asju tehtud. Seda liikumist siin kutsuti “kukkumisliikumiseks”. Nii kui Aleksandr Popov käe peale pani, nii inimene sai vaimust liigutatud ja kukkus maha. Muidugi Salemi kogudus ei toetanud “kukkumisliikumist”, aga üks see oli kiriku sisene teema.

Lisa 3 II intervjuu: Viive ja Toomas Jürgens (sündinud 1943)

Kas ja kuidas tundsite, et teie kui usklik pere ellu nõukogude võim sekkus? Kas tundsite end tagakiusatuna?

Viive: Vist kõige suurem ülekohus või suurim sekkumine oli siis, kui meie lapsed võeti miilitsa lastetuppa arvele, sest olime usklik pere. Miilitsa lastetoas olid arvel pätid ja teised probleemsed lapsed, keda jälgiti, aga meie pere lapsed olid nii tublid ja korralikud. Ega sellest avalikult ei räägitudki, et meie pere on sinna arvele võetud. Ükskord me tegime remonti ja nad tulid kontrollima meie koju, kuigi nad ei oleks pidanud. See oli ainus kord ja üks nad vabandasid ka, aga sellega saime teada, et meie lapsed on lastetoas arvel ja meid jälgitakse. See oli ebameeldiv.

Kas ja kuidas oli teie töökohtadel teisse suhtumine? Kas jäite ka mõnest töökohast ilma või koheldi teid kuidagi teistmoodi?

Toomas: Mulle pakuti vahetuskorras töötamist välismaal, sõit oli juba kindel, kuid viimasel hetkel otsustati, et ikkagi ei lubata minna. Põhjuseks oli just see, et lisaks tööülesannetele olid seal erinevad vastuvõtud, pidulikud üritused ja kohtumised, kus alkoholi tarvitati ja mina kui usu inimene, kes viina ei joonud, ei kõlvanud sinna saata. Ma olin väga hea töötaja, mul olid tõesti väga head tulemused ja töö-näitajad, kõik minu tehtud tööd läksid Venemaale. Lisaks arutati mulle Lenini orderi kinkimist, mis oli väga kõva sõna tol ajal. Olin ainus meie tehasest, kes seda vääris või noh, kandidaadiks sobis, kuid arutati, et olin usklik ja seetõttu ma ei saanud ordenit. Linna autahvlil olin ma kahel korral, aga see ei olnud kaugeltki nii uhke kui Lenini orden.

Viive: Mina olin kondiiter ja mind suuresti usklikuks olemine töö juures ei mõjutanud.

Toomas: Meil oli veel töö nii, et tehti programm usklik ja joodikute jaoks, mis tuli läbida kohustuslikus korras, filmi programm, mille abil siis meid pidi ümber kasvatama korralikeks nõukogude inimesteks. See oli üsna kentsakas, sest see oli nagu riiklikult ette kirjutatud. Selle programmi järgselt jäin oma usule veelgi kindlamaks. Ükskord jäin veidi hiljaks ühele seansile, jõudsin koos oma alkohoolikust töökaaslasega sinna ja

uksehoidja pahandas meiega “Film juba käib ja rahvas vaatab!”, aga ükselt avanes meeldejääv vaatepilt - tühja saali nurgas magas ainult üks alkohoolik. See kirjeldas hästi kogu programmi väärtust.

Milline olukord koolis oli?

Viive: Kui ma keskkooli lõpetasin, siis oli mul ajalooõpetaja Juhkam, kelle mees oli igavene kommunist. Mulle ütles, et mida, et kui sa kuhugi tahad mina või ülikool minna või tahad töökohta hiljem, siis igal juhul sa kaotad sellega, kui kommunistlikuks nooreks ei hakka. Mina ei hakanudki, sest Aime oli minust vanem, tema käis pedagoogilises, aga ta ei saanudki lõpetada, öeldi, et sa ei sobi laste õpetajaks kuna oled usklik. Mina ei hakanud proovima. Aga 10 aastat hiljem läksid kergemaks need asjad ja minu õde läks ülikooli majandust õppima.

Toomas: Aga üldiselt meid endid kui ka meie lapsi mõjutati astuma nii oktoobrilasteks, pioneerideks ja hiljem kommunistlikuks nooreks. Tõesti nii öelda hirmutati, et kui oled/jääd usklikuks, siis see mõjutab edaspidist haridusteed, võimatu oleks kõrgkooli lõpetamine ja edasine töökoha valik.

Milline oli koguduse elu? Mis oli lubatud, mis mitte? Kas tehti ka salaja üritusi?

Viive: Koguduses oli noortetöö piiratud, ei tohtinud noorte koosviibimisi pidada. Noored said koos käi ainult sünnipäevade “nime” all. Samamoodi ka pühapäevakool oli keelatud ja sünnipäevadega tehti pühapäevakooli. Mõnikord pühapäevakooli tunde tehti tagumises pimedas toas. Lapsi oli üldse vähe tegelikult.

Kuna meil oli lapsi palju, siis oli meie juures noorte üritused, noorte sünnipäevade all. Ja kui kellelgi teisel oli sünnipäev, siis kutsuti sinna. Lauldi ja muud, nii nagu tänapäevalgi, et meie laste sünnipäevad olid kristlike noorte üritused. Aga noortekoori ei tohtinud olla.

Kui mina noor olin, siis ei olnud väga noore usklike. Aga üks usklike vanemate lapsed olid ja sünnipäevadel ikka saime kokku, eks see sünnipäevade asi kestis pikalt. Kui meil oli 30-aasta sünnipäev, siis kutsusime uskmatauid ka, pidasime noorteüritusi, tegime

evangeelset tööd. Koosoleku või noorteõhtu vormis, sellist asja ei saanud teha. Sellest tuli pahandus ja vahepeal ka koguduses kaevati kui keegi midagi korraldas. Kolgatal oli nii, et nad tegid väga aktiivset tööd ja palju kaevati nende peale. Meie ajal oli niiviisi ka, et pillidega ei võinud mängida, aga segakooris laulsime ikka. Vanasti olid nagu “äratusnädalad”, kus käisid külalised evangeliseerimas, aga sellest tuli mõnikord pahandus. Meil maal väga ei kaevatud, aga Saaremaal tuli suur pahandus sellest. Jumalateenistusi võis pidada, aga need pidid olema registreeritud, sealhugast nii ruumid kui ja jutlustajad.

Kuidas jõule peeti sel ajal?

Alguses ei saanudki väga pidada jõule pidada, meil oli lapsi ka siis veel vähe. Aga hiljem suuremad pered siis meil lapsi tekkis rohkem ja ikka kodudes käisime sünnipäevadel. Jõulupakke ka tegime, aga see oli ikka hiljem. Koguduse liikmete käest küsiti, kellel on lapsed, nemad said, aga ega see polnud avalikult välja kuulutatud. Üldiselt mis oli ka sellel ajal kui oli ikkagi see jõulude aeg, siis ei tohtinud kuuske koju tuua. Lastel oli nii, et jõululaupäev me läksime kirikusse, aga nemad tulid otse koolist, sest jõululaupäeval lapsed pidid koolis käima ja jõulude esimesele pühale olid pandud kõige suuremad kontrolltööd ja nad pidid terve õhtu muretsema selle pärast ja ei saanud jõule nautida.

Aga jõuluteenistusel oli nii, et alati tulid kontrollid teenistustele. Seal ikkagi lapsed esinesid ja minu õega oli nõnda, et tema lugas siis ka jõuluteenistusel luuletust ja üks tema õpetaja, kes polnud usklik, ütles, et võib kirikus käia, aga esineda ei tohi.

Kui vaatate tagasi sellele ajale, mis emotsioone see teie tekitab?

Viive: No eks oli ikka raske aeg, aga me olime ise tublid, korralikud ja töökad inimesed ning proovisime hoiduda pahandustest.

Toomas: Oli palju jälgimist ja kontrolli, koguduses ja eks tuli ka aru anda.

Lisa 4 III Intervjuu: Aime Järv (sündinud 1940)

Protokolliraamatutes Salemi hoolekande tööst kirjutatud peaaegu, et polegi. Kas hoolekande töö oli tol ajal keelatud?

Ei olnud absoluutselt keelatud. Kuulutamine oli keelatud, kuulutasime rohkem kui varem, olid evangeeliuminädalad. Paljud inimesed tulid raskustes usule ja tõsiselt usule, see oli väga ilus aeg.

Kuidas hoolekande töö käis?

See oli nii loomulik koguduse osa. Teatud inimesed, kes tundsid kutsumust, ametlikult ei olnud niisugust asja. Aga ükski ei jäänud hooldamata. Hooldasime vähihaiget, mina oli ju päris noor lapsekene, ma ei teadnud mitte midagi, aga kui teised läksid, mina ka läksin. Panin ennast kirja, istusin ja teises toas magasin ja kui temal häda oli, siis hõikas mind. Ega tal omakseid polnud, aga sai ikkagi ära hooldatud. Tookord oli pastori abikaasa, Else Himma, kuldsete kätega hooldaja. Alati oli abis kui vaja oli. Vat see ei olnud nii ametlikult kui nüüd, vahest on isegi paberil rohkem kui tegelikkuses, sest peab olema midagi märgitud kuskile. Aga tol ajal oli see perekondlik loomulik osa.

Millised olid peamised vormid hoolekandetöös? Kuidas seda tehti?

Minu vaimuand on inimeste hooldamine olnud, kogu aeg vanu pidi käisin, haigete juures. See oli minu kutsumus. Ega selliseid inimesi oli mitmeid, keegi kuulis, et too on haiglas, siis kohe keegi läks vaatama ja keegi abistas. Kellegi jaoks lõhkusime puid, ise olin nii väike ja kleenuke, ei tea kuidas puudest jagu sain. Läksime appi praktiliselt, see ei olnud nii vormiline. See ei olnud keelatud, see oli põhiline koguduse osa, et vanad ja haiged ja viletsad, et nad ei jääks hoolitsemata. See oli suur suund koguduse perekonnas, meie kogudus oli kui perekond, noored ja vanad koos, mitte kunagi et ainult ühed või teised. Mul on nii palju häid mälestusi sellest asjast jäänud.

Kui suur oli hoolekande töö tähtsus tol ajal?

Täiesti perekond, ma ei ole seda nüüd tundnud, suures kirikus, kaugeneme koguaeg. Praegu on nõnda, et sandid aitavad sante ja vanad vanu, kes veel saavad. Ajastu oli selline, tegelikult. Kui mõni asi läheb loomulikult, siis seda ei peagi kirjutama, et meil on vanade töö ja see ja kolmas. Muidugi aeg oli teine, pidime kokku hoidma ja üksteise eest hoolitsema.

THE INFLUENCE OF SOVIET POWER ON ESTONIAN CHURCHES AND CHRISTIANS: ON THE EXAMPLE OF THE TARTU SALEM CONGREGATION 1944-1990

Maria-Elisabet Jürgens

Summary

The purpose of this Bachelor's thesis was to study how the Soviet power influenced Estonian churches on the example of the Salem congregation and what was the impact on believers.

The aim of the Bachelor's thesis was achieved by finding answers to the questions: to what extent, in what form and with what sanctions the occupation of the Soviet power influenced the activities of Tartu Salem Church. How did the occupation of the Soviet power affect the members of the Tartu Salem congregation, whether and how did the Soviet authorities interfere with the private life of the believers.

In the course of the work it became clear that the influence exerted by the state authorities caused restructuring in the congregations. Congregations were closed down and merged and restrictions were imposed on them, failure to comply with which led to sanctions. The imposition of restrictions also changed the inner life of the congregations. Thanks to the amalgamation of congregations, they became more cohesive and more frugal. The goal of the state authorities to weaken the power of the congregation, through the amalgamation of congregations, had the opposite effect. The congregations were viable, worshiping in public, doing ministry, and making music as much as possible.

The parish buildings were kept as tidy as possible, often based on needs, sometimes a new building was bought. Children's and youth events, sometimes Christmas parties,

were held in secret. Summer and winter camps were also organized in secret, which made Estonian Baptist youth strongly connected and created communities all over Estonia. In addition, Christian conferences and religious evenings, such as the "fall movement", were held in secret. The believers were brave, but cautious, which brought success, and forbidden events and meetings were conducted without major complications. In the context of this period, the success of the powerfully covert resistance is astonishing, as the more firm the resistance, the more it united the believers and strengthened their faith.

Restrictions and precepts imposed on congregations had both positive and negative effects. Prohibiting the work of the aforementioned branches made it difficult to advance the branches, but united the church. Despite the precepts of the content of the services and the recommended restrictions on baptisms, young people were baptized and people were constantly joining the congregation. Due to strict administrative procedures, the documentation of the congregations was arranged, including the archival sources used in this research. The demand of registered preachers complicated the work of pastors, sometimes overstepping the demand, followed by a certain result.

The pressure on the believers was felt both at school and in the workplace, which over time became less noticeable. The problems of believers in both general education school and university were periodically caused by different reasons, and the problems also varied in different periods. The main problem, however, was with anti-religious teachers and lecturers who persecuted religious students in various ways.

Although being a believer in certain situations meant, for example, losing the desired education or state award, believers did not express their bitterness but simply accepted the circumstances. The different treatment at the time was sometimes unpleasant and seemed dishonest. According to the interviewees, due to the pressure, they remained stronger in their faith and beliefs, they did not turn away from their faith.

It can be said that although the period under study was difficult, these difficulties have been left in the past and good memories of great events and a frugal church have been brought with them. It should be noted here that generalizations cannot be made about all Estonian churches and believers, because the experiences differ from place to place and from person to person.

The author recommends continuing to study the activities of Estonian congregations and believers in the Soviet period as soon as possible, because many people who were active at that time are already older, and memories are fading over time. Also, the research within the framework of this Bachelor's thesis within the Tartu Salem congregation has not been depleted, but it is possible to continue the research. There are also stories and people in other Estonian congregations whose memories deserve to be written down in history.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina,

Maria-Elisabet Jürgens,

(autori nimi)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Nõukogude võimu mõju Eesti kirikutele ja kristlastele: Tartu Salemi koguduse näitel 1944-1990,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on

Alar Kilp,

(juhendaja nimi)

1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, 17.05.2020 (*kuupäev*)

Maria-Elisabet Jürgens 17.05.2020 (*allkiri*)